

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії Східної Європи

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

магістра

на тему «"Довгі будинки" на поселеннях черняхівської культури та їх місце в Барбарікумі римського часу»/ «"Long houses" in the settlements of the Chernyakhiv culture and their place in the Barbaricum of the Roman period»

Виконав: студент II курсу
магістратури
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Чечуков Антон Олександрович

Керівник: д. і. н., проф.
Любичев Михайло Васильович

Рецензент: к. і. н., доц.
Скирда Валерій Володимирович

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ДОВГИХ БУДИНКІВ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Історія дослідження довгих будинків черняхівської культури	9
1.2. Історія досліджень довгих будинків римського часу Західної та Північно-західної Європи	19
1.3. Джерельна база дослідження	24
1.4. Висновки	32
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОВГИХ БУДИНКІВ НА ПОСЕЛЕННЯХ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА БАРБАРИКУМУ	34
2.1. Загальні характеристики довгих будинків на поселеннях черняхівської культури	35
2.2. Загальні характеристики довгих будинків Барбарикуму	48
2.3. Висновки	53
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОВГИХ БУДИНКІВ НА ПОСЕЛЕННЯХ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА БАРАБАРИКУМУ	56
3.1. Порівняльний аналіз тринефних жител черняхівської культури та поселень Барбарикуму	57
3.2. Порівняльний аналіз дво- та однефних жител черняхівської культури та поселень Барбарикуму	61
3.3. Зв'язки черняхівських довгих будинків зі спорудами вельбарської та пшеворської культур.	65
3.4. Висновки	71
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	80

ДОДАТОК А..... 87

ДОДАТОК Б..... 97

Каталог довгих будинків на поселеннях черняхівської культури 98

ВСТУП

Актуальність дослідження довгих будинків черняхівської культури визначається не лише розвитком наукових студій з домобудівництва римського часу та епохи Великого переселення народів у Європі, але й недостатнім рівнем вивченості цих об'єктів на теренах розповсюдження черняхівської культури.

Загалом житлові споруди цієї культури, включаючи довгі будинки, ще не стали предметом достатньо об'ємних досліджень, що створює потребу у зосередженні уваги на цій тематиці. Аналіз таких споруд дозволяє не лише простежити рівень технологічного розвитку носіїв черняхівської культури, але й глибше зрозуміти організацію їхнього життєвого простору та господарсько-побутові процеси.

Суспільна актуальність цього дослідження також є вагомою. Воно підкреслює інтегрованість території сучасної України у загальноєвропейський історичний і культурний контекст ще з до- та ранньоісторичних періодів.

Вивчення зв'язків черняхівської культури з європейськими традиціями домобудування дає змогу продемонструвати, що ці землі були невід'ємною частиною широких трансрегіональних взаємодій. Це має значення не лише для розуміння минулого, але й для формування сучасної ідентичності, оскільки підтверджує багатовікову участь українських територій у культурних і технологічних процесах європейської спільноти.

Об'єкт дослідження – довгі будинки на поселеннях черняхівської культури.

Предмет дослідження - особливості будівництва довгих будинків черняхівської культури, конструктивні особливості цих жител, їх призначення та розповсюдженість, ступінь та напрямок взаємовпливів, комплекси пов'язаних з

даними спорудами знахідок, а також їх місце у загальноєвропейській традиції будівництва довгих будинків.

Хронологічні межі дослідження визначаються періодом функціонування поселень черняхівської культури, що відповідає ступеням C1b–D1 за схемою відносної хронології Еггерса-Годловського. У межах абсолютної хронології це III–V ст. н. е.

Територіальні межі охоплюють регіони поширення довгих будинків у Європі римського часу та епохи Великого переселення народів, включаючи ареали черняхівської культури (рис. 1) та сусідніх культур, таких як пшеворська й вельбарська, а також поселення північно-західної Європи (рис. 2). Це дає змогу вивчити не лише внутрішню еволюцію цих архітектурних споруд, а й їхні зв'язки з західноєвропейськими та північноєвропейськими традиціями.

Мета дослідження полягає у визначенні взаємовідношень довгих будинків, виявлених на поселеннях черняхівської культури, з аналогічними архітектурними комплексами на території Барбарікуму. Це дозволить встановити характерні особливості таких споруд, виявити впливи сусідніх культур та простежити інтеграцію будівельних традицій черняхівської культури у загальноєвропейський контекст.

Відповідно до поставленої мети дослідження були сформовані його наступні **задачі**:

- створення каталогу довгих будинків на поселеннях черняхівської культури;
- визначення конструктивних особливостей довгих будинків як черняхівських, так і на синхронних європейських пам'ятках;
- створення типологізації довгих будинків черняхівської культури;
- проведення порівняльного аналізу споруд.

Методологія дослідження базується на використанні низки загальнонаукових і специфічних археологічних методів, які забезпечують комплексний підхід до вивчення довгих будинків черняхівської культури.

При складанні каталогів довгих будинків, знайдених на поселеннях черняхівської культури, було застосовано статистичний метод, що дозволило виявити закономірності у розташуванні, структурі та розмірах цих споруд. Метод кластерного аналізу забезпечив групування об'єктів за спільними характеристиками, а методи збору та класифікації інформації забезпечили систематизацію наявних опублікованих даних.

Створення типології черняхівських довгих будинків здійснювалося за допомогою методів абстрагування та узагальнення, що дозволило виділити основні особливості цих споруд. Типологічний метод сприяв формуванню класифікації довгих будинків на основі їхніх конструктивних і функціональних характеристик.

Для просторового аналізу і демонстрації поширення архітектурних традицій були використані картографічні методи та прийоми, які дозволили створити мапи розташування об'єктів.

Порівняння особливостей довгих будинків на поселеннях черняхівської культури з аналогічними спорудами європейських археологічних культур проводилося за допомогою методів порівняльного аналізу та аналогії. Ці методи забезпечили встановлення подібностей і відмінностей між різними типами будинків, що дозволило визначити характер їхніх культурних і технологічних зв'язків.

Таким чином, використання комплексного підходу забезпечує всебічне розкриття теми, враховуючи як внутрішні особливості черняхівських довгих будинків, так і їхню взаємодію із загальноєвропейськими архітектурними традиціями.

Наукова новизна дослідження полягає у тому що нами:

- Вперше створено типологію довгих будинків з поселень черняхівської культури за їх конструктивними особливостями;
- Вперше проведено порівняльний аналіз довгих будинків на поселеннях черняхівської та інших європейських культур;
- Простежено впливи домобудування європейських археологічних культур на черняхівські споруди;
- Каталогізовано довгі будинки черняхівської культури;
- Висунуто припущення щодо причини відмінностей у будівельних традиціях.

Практичне значення роботи полягає у встановленні взаємовпливів між черняхівською культурою та європейськими археологічними культурами римського часу й епохи Великого переселення народів у сфері домобудівництва.

Аналіз черняхівських довгих будинків у загальноєвропейському контексті дозволяє виявити спільні та відмінні риси будівельних традицій, що відображають соціальні та етнокультурні процеси, характерні для цих історичних періодів.

Дослідження цього типу споруд сприяє не лише реконструкції технічних аспектів будівництва, а й розкриттю ширших суспільних явищ, таких як еволюція суспільного ладу, зміни у соціальній структурі та мобільності населення. Вивчення довгих будинків черняхівської культури у контексті впливів інших європейських культур дає змогу глибше зрозуміти механізми культурного обміну, а також роль українських земель у загальноєвропейських історичних процесах.

Здобуті результати даного дослідження мають широкий спектр застосування. Вони можуть бути використані для поглиблення археологічних досліджень, зокрема для подальшого аналізу матеріальної культури

черняхівської культури та її взаємовпливів з іншими європейськими археологічними культурами римського часу та епохи Великого переселення народів. Нові знання про довгі будинки дозволяють краще розуміти особливості життєвого укладу, технологічний рівень та соціальну організацію носіїв цієї культури.

Окрім цього, результати дослідження мають значення для реконструкцій побуту, зокрема для відтворення архітектурних об'єктів, що відображають традиції домобудівництва римського часу. Практична значимість роботи також полягає у можливості популяризації археологічної спадщини та підвищенні обізнаності громадськості про зв'язки українських земель із загальноєвропейською історико-культурною спільнотою.

Апробація результатів дослідження не була проведена.

Структура дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел і літератури та додатків А і Б: ілюстрацій та каталогу.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ДОВГИХ БУДИНКІВ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Довгий будинок – це типовий вид житлової споруди, що має видовжену прямокутну форму і зазвичай поділяється на декілька функціональних зон. Такі будівлі були поширені в багатьох культурах Європи починаючи від неоліту до середньовіччя¹. Вони виконували одночасно житлові, господарські та іноді громадські функції.

Архітектурна структура довгих будинків базувалася на каркасній системі, де основними елементами були стовпи, що підтримували дах. Дах зазвичай мав двосхилу форму і був вкритий соломною, деревиною чи іншими доступними матеріалами. Стіни виготовляли з дерева, глини, або іноді дерну².

Такі будинки часто поділялися на житлову частину, зону для зберігання запасів та приміщення для утримання худоби, причому цей поділ міг бути позначений перегородками або просто різною організацією простору. Довжина таких споруд на поселеннях Барбарікуму могла сягати 50 метрів і більше, тоді як їх ширина зазвичай не перевищувала 4–7 метрів.

Довгі будинки були характерними для багатьох археологічних культур, зокрема черняхівської, вельбарської, пшеворської. Вони мали важливе економічне значення, оскільки дозволяли ефективно використовувати простір для проживання та господарських потреб, відображали соціальну структуру родин або спільнот, а також рівень їхнього технологічного розвитку. Значення довгих будинків полягає у можливості простежити зв'язки між різними культурами, дослідити спосіб життя їх носіїв, адаптацію до природних умов та взаємовпливи.

---

¹ Donat P. Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert: archäologische Beiträge zur Entwicklung und Struktur der bäuerlichen Siedlung. Berlin: Akademie Verlag, 1980. 255 s.

² Skowron J. Osady z okresu rzymskiego na Pomorzu, w południowej Skandynawii i Jutlandii. Studium porównawcze// Archaeologia Baltica. 1979. VI. S. 85–176.

Загалом довгі наземні будинки, відомі як Langhases або Whonstallhouses, є однією з характерних ознак, що атрибуують черняхівські пам'ятки. Історія їх вивчення охоплює понад століття починаючи з перших відкриттів наприкінці XIX - на початку XX ст. і до сучасних досліджень, що базуються на міждисциплінарних методах¹.

Джерельна база дослідження довгих будинків черняхівської культури включає археологічні знахідки, що дозволяють реконструювати конструкцію, матеріали та технології будівництва цих споруд. Залишки дерев'яних перегородок, глиняно-плетневих стін та сліди інших конструктивних елементів надають детальну картину внутрішнього устрою цих будинків. Важливе значення мають також етнографічні паралелі, які дозволяють проводити аналогії між черняхівськими будинками та подібними спорудами на півночі Європи.

Вивчення довгих будинків черняхівської культури в контексті загальноєвропейських археологічних досліджень дозволяє виявити процеси культурної дифузії та взаємовпливів між різними регіонами. Аналіз літератури, що включає праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, допомагає створити комплексне уявлення про історію та еволюцію цих унікальних споруд.

1.1. Історія дослідження довгих будинків черняхівської культури

Довгі наземні будинки зі сполученими житловою та господарською функцією приміщення є однією з визначних рис черняхівської культури. З точки

---

¹ Schuster J. Dom to nie tylko dach i cztery ściany... O budownictwie w późnej starożytności w Europie Północnej i Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich// Wiadomości Archeologiczne. 2020. LXXI (71). S.7-13.

зору М. Б. Щукіна вони взагалі являли собою один з основних маркерів черняхівських поселень¹. Ці споруди, відомі як *Whonstallhouses*, надають цінну інформацію про культурні та економічні зв'язки населення черняхівської культури з північними регіонами Європи. Незважаючи на їхню значущість, питання походження, функціонування та поширення цих будинків залишаються предметом активних наукових дискусій.

Історіографічний аналіз вивчення довгих будинків черняхівської культури дозволяє виявити основні етапи та напрямки досліджень, методологічні підходи та концептуальні моделі, які використовувалися дослідниками в різні періоди. Від перших досліджень таких споруд у 1940-х до сучасних інтерпретацій археологічних даних, вивчення довгих будинків пройшло шлях від описових спостережень до комплексних міждисциплінарних досліджень².

Даний розділ має на меті систематизувати накопичені знання про довгі будинки черняхівської культури, критично оцінити основні наукові теорії та підходи, що стосуються їх походження, функцій та культурного контексту, а також визначити перспективні напрямки подальших досліджень. Основою для цього аналізу слугуватимуть праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, серед яких М. О. Тиханова, Б. В. Магомедов, О. І. Журко та інші.

Окрему увагу буде приділено питанню зв'язків черняхівської культури з північноєвропейськими регіонами, зокрема з Ютландією та Швецією, де подібні споруди відомі з бронзової доби до епохи вікінгів³. Аналіз археологічних знахідок та етнографічних паралелей дозволить глибше зрозуміти процеси культурної дифузії та взаємовпливів, які сприяли появі таких будинків у черняхівському середовищі.

---

¹ Щукін М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005. С. 182-185.

² Смішко М. Ю. Селище доби полів поховань у Вікнинах Великих// Археологія. Київ, 1947. Т. 1. С. 111—122.

³ Nielsen P. O. Late Neolithic and Early Bronze Age settlement archaeology in Denmark// Siedlungsarchäologie des Endneolithikums und der frühen. 11. Mitteldeutscher Archäologentag vom 18. bis 20. Oktober 2018 in Halle (Saale). Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle. 2019. 20/II. P. 895-914.

Початок досліджень довгих будинків на поселеннях черняхівської культури можна віднести до публікації матеріалів археологічних розкопок поселення Великі Вікнини, здійснених М. Ю. Смішком¹. У своїй роботі автор, хоча й описує відповідні археологічні об'єкти, не зупиняється на розгляді їхнього місця в загальній структурі споруд черняхівських поселень, основну увагу він приділяє переважно керамічному матеріалу, що характерно для ранніх етапів досліджень археологічних пам'яток. Це можна пояснити тим, що на той час концептуальні підходи до аналізу архітектури поселень ще не були так глибоко розроблені, як у наступні десятиліття.

Уже пізніше науковці почали усвідомлювати роль довгих будинків у контексті соціально-економічного устрою черняхівського населення. Одним із перших, хто звернув увагу на функціональне призначення цих споруд, була Є. В. Махно². Вона висловила припущення, що довгі будинки, розташовані на великих площах, виконували в основному господарські функції. Цю думку можна вважати спробою визначити економічну роль даних об'єктів у структурі повсякденного життя населення черняхівських поселень, однак з часом ця точка зору була доповнена і трансформована іншими науковими поглядами.

Незабаром виникла альтернатива, згідно з якою довгі будинки мали бути житловими спорудами великих патріархальних сімей, що відображало соціальну структуру тодішнього населення. Цю точку зору активно підтримували такі дослідники, як М. Ю. Брайчевський, А. Т. Брайчевська³ та М. С. Синицин⁴. Вони зазначали, що наявність таких великих і складних споруд вказує на розвиток родової чи патріархальної організації суспільства, що знайшло своє відображення в архітектурному оформленні житла.

---

¹ Смішко М. Ю. Селище доби полів поховань у Вікнинах Великих // Археологія. 1947. Т.1. С. 111 - 122.

² Махно Є. В. Кантемирівське поселення та могильник культури полів поховань// Археологічні пам'ятки УРСР. 1952. т. III. С. 234.

³ Брайчевская А. Т., Брайчевский М. Ю. Раскопки в с. Леськи близ Черкасс// Краткие сообщения Института археологии АН УССР. 1959. Вып. 8. С. 46-55.

⁴ Синицин М. С. Про суспільний розвиток осілого населення Дністро-Бузького Причорномор'я сарматського часу// Матеріали з археології Північного Причорномор'я. 1960. Вип. 3. С. 101-112.

Однак М. Ю. Брайчевський, який підкреслював відображення у виникненні довгих будинків не тільки наявності патріархальних сімей, а й перехід до класового суспільства, применшував їх наявність на черняхівських поселеннях¹. Він заявляв, що цей тип жител є нехарактерним для поселень культур полів поховань, що не дає підстав для простеження даних суспільних процесів.

На противагу цьому, М. С. Синицин наполягав на важливості довгих будинків як свідчення розвитку соціальних відносин черняхівського населення². Він визнавав наявність цих споруд і наголошував на тому, що їх розповсюдження є безпосередньо пов'язаним з етапом соціальної диференціації, коли починають формуватися стійкі соціальні структури, зокрема, з розвитком родових і патріархальних відносин, що знайшло своє відображення в типології житла.

Таким чином, дискусії навколо функціонального призначення та соціальної ролі довгих будинків на черняхівських поселеннях відображають еволюцію наукових підходів до розуміння архітектури та соціальної організації цього періоду. Водночас, ця проблема залишилась предметом наукових пошуків і подальших досліджень, оскільки кожна з наявних точок зору дозволяє висвітлити різні аспекти розвитку черняхівського суспільства, взаємопов'язані з економічними, соціальними та культурними змінами того часу.

Перші спроби встановлення зв'язку між черняхівськими довгими будинками та подібними їм архітектурними комплексами, що зустрічаються в германських культурах, були здійснені М. О. Тіхановою при публікації матеріалів археологічних розкопок поселення Лепесівка³. У своїй роботі дослідниця звернула увагу на подібність між цими об'єктами, однак не розвинула

---

¹ Там само. С. 106.

² Брайчевський М. Ю. Антський період в історії східних слов'ян// Археологія. 1952. Вип. 7. С. 34.

³ Тіханова М. А. Раскопки на поселении III— IV вв. у с. Лепесовка в 1957— 1959 гг.// Советская археология. 1963. № 2. С.178 - 191.

цю ідею в повній мірі, що залишило питання зв'язку між цими архітектурними типами не зовсім ясным.

Згодом дослідниця опублікувала невелику статтю щодо культурних зв'язків, де побіжно згадала довгі будинки, однак не розвила цю тезу¹. Таким чином, на сьогоднішній день твердження про спорідненість західноєвропейських довгих будинків і черняхівських споруд залишається достатньо гіпотетичною і не підкріпленою конкретними порівняльними дослідженнями типів та архітектурних комплексів, що дають змогу підтвердити або спростувати цю гіпотезу на основі детального аналізу археологічного матеріалу.

У свою чергу, питання безпосередньо довгих будинків на поселеннях черняхівської культури вперше ґрунтовно досліджував Е. А. Рікман². Проте його дослідження обмежуються переважно територією Подністров'я та Подунав'я, де автор безпосередньо проводив археологічні розкопки. Окрім цього, Е. А. Рікман наводить приклади з інших регіонів, таких як Волинь та Поділля, хоча ці дані були лише допоміжними і не становили основний предмет його аналізу.

Однак навіть на обмеженій території, яку він досліджував, Е. А. Рікман зміг провести загальний аналіз конструктивних особливостей довгих будинків, що стали предметом його уваги та вивести типологію довгих будинків за положенням житлової частини³. Дана типологія включає три типи і не є широко застосовною.

Дослідник не лише описав архітектурні особливості цих споруд, але й розмірковував над їх функціональним призначенням. Е. А. Рікман відкинув варіанти, згідно з якими довгі будинки могли виконувати релігійні чи суто господарські функції. Натомість він зупинився на версії, що ці будівлі служили

---

¹ Тиханова М. А. К вопросу о связях Южной Скандинавии с Восточной Европой в первой половине I тысячелетия н. э. // *Studia Archaeologica in memoriam Harri Moora*. Tallinn, 1970. С. 202-206.

² Рикман Э. А. К вопросу о «больших домах» на селищах черняховского типа // *Советская этнография*. 1962. 2. С. 121 – 138.

³ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья: в первых веках нашей эры. Москва: Издательство «Наука», 1975. 336 с.

житлом для великих патріархальних родин¹. Однак, на відміну від таких дослідників, як М. Ю. та А. Т. Брайчевські та М. С. Сініцин, Е. А. Рікман не ототожнював наявність великих патріархальних родин з конкретним етапом соціального розвитку черняхівського суспільства. Це свідчить про певну обережність у його підході до соціальної інтерпретації архітектурних пам'яток і про бажання уникнути поспішних узагальнень щодо соціальних процесів.

Крім того, Е. А. Рікман спробував знаходити аналогії для черняхівських довгих будинків у сусідніх, як з хронологічного, так і з територіального аспекту, культурах. Однак, незважаючи на ці зусилля, дослідник не зміг знайти точних аналогів серед архітектурних традицій сусідніх, з хронологічної точки зору, культур. В результаті Рікман зробив висновок про унікальність черняхівських довгих будинків для даної території². Цей висновок став основою для подальших досліджень, і на його підставі він також висунув гіпотезу про спорідненість західноєвропейських і черняхівських довгих будинків, зважаючи на схожість конструктивних елементів, хоча ця теза, як і попередні, потребує подальшого підтвердження шляхом систематичних порівняльних досліджень архітектурних комплексів і культур.

Таким чином, роботи Е. А. Рікмана стали важливим етапом у дослідженні черняхівських довгих будинків, оскільки він не лише детально описав архітектурні особливості цих споруд, але й спробував розкрити їх соціальне та функціональне значення, хоча й залишив низку відкритих питань, що потребують подальшого вивчення.

Окреме дослідження довгих будинків черняхівської культури провів В. К. Воляник³. Однак, автор виключив з аналізу матеріали Подністров'я, що є важливою відмінністю в його підході. Це рішення він аргументував тим, що

---

¹ Рікман Э.А. Жилище племён черняховской культуры Днестровско-Прутского междуречья// Древнее жилище народов Восточной Европы. Москва, 1975. С. 50 - 87.

² Рікман Э. А. К вопросу о «больших домах» ... С. 136 – 138.

³ Воляник В. К. К вопросу о «больших домах» в чер-няховской культуре // Русь и славяне. Киев, 1980. С. 41-55.

основним критерієм для визначення типології довгих будинків він вважав наявність тринефності - конструктивної особливості, за якою будівля розподіляється на три основні частини (нефи), що формують певну внутрішню структуру приміщень.

Зосередивши увагу на цьому конструктивному елементі, автор звернувся до порівняння черняхівських довгих будинків з архітектурними комплексами, що відповідають цьому критерію, зокрема з пам'ятками пшеворської та вельбарської культур. Дослідник припустив, що наявність подібних конструктивних елементів може свідчити про певну культурну чи соціальну спорідненість між цими археологічними комплексами.

У процесі аналізу археологічного матеріалу В. К. Воляник виявив, що значна кількість ліпного посуду, знайденого в черняхівських довгих будинках на території Волині та Подніпров'я, виявляє схожість з матеріалами пшеворської та вельбарської культур. Це стало продовженням розвитку ідеї про певну спорідненість між цими культурами на основі спільних елементів матеріальної культури, зокрема посуду. Воляник зазначив, що цей матеріал, який зустрічається у східних регіонах, демонструє характерні риси, притаманні також для пам'яток на заході, що може свідчити про культурні контакти або певний взаємовплив між цими територіями.

Важливий внесок у дослідження черняхівських жител, зокрема довгих будинків, зробив О. І. Журко в рамках свого дисертаційного дослідження, яке було присвячене всебічному аналізу архітектурних особливостей черняхівських споруд¹. У своїй роботі дослідник обробив значну кількість археологічного матеріалу.

Однією з основних тем, яку дослідник розглядав у своїх публікаціях, є питання германського походження довгих будинків на поселеннях черняхівської

---

¹ Журко А. И. Жилые сооружения племен Черняховской культуры. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Киев, 1983.

культури. О. І. Журко звернув увагу на те, що цей тип споруд має очевидні подібності з архітектурними традиціями, характерними для германських племен, що мешкали на заході та північному заході Європи¹. Зокрема, дослідник акцентує на конструктивних елементах і плануванні довгих будинків, які є типовими для германських поселень того часу. Він робить висновок про ймовірні культурні контакти або навіть вплив германських архітектурних традицій на розвиток будівельних практик черняхівського населення.

Однак дослідник не виділяє довгі будинки в окрему категорію, а розглядає їх поруч з усіма житлами великої площі. Таким чином його «великі будинки» не тотожні довгим будинкам. Проте, на відміну від простого визнання германського походження цього типу житла, О. І. Журко також приділяє значну увагу аналізу місцевих будівельних традицій, які могли істотно вплинути на формування черняхівських довгих будинків. Він зазначає, що хоча архітектурні елементи, схожі з германськими, присутні в черняхівських житлах, проте вони не є безпосереднім копіюванням, а скоріше результатом певного синтезу місцевих та іноземних традицій. О. І. Журко підкреслює, що черняхівське населення, мабуть, адаптувало германські будівельні елементи до своїх власних умов та потреб, що є характерною рисою розвитку культури в умовах тривалого культурного взаємодії.

Значний внесок у дослідження довгих тринефних будинків черняхівської культури зробив Б. В. Магомедов. Він також визнавав германське походження даного типу жител². Магомедов, як і інші дослідники, звертав увагу на схожість конструктивних особливостей черняхівських довгих будинків з архітектурними традиціями германських культур. Однак, його науковий інтерес був зосереджений не лише на вивченні походження цього типу житла, а й на

---

¹ Журко А. И. Типология и соотношение жилых сооружений племен черняховской культуры // Российская археология. 1994. № 2. С. 37-41.

² Магомедов Б. В. Черняховская культура. Проблема этноса. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. С 21-22.

глибокому аналізу його конструктивних характеристик, що дозволяє отримати більш детальну картину будівельних практик черняхівського населення.

Основну увагу в своїх дослідженнях Б. В. Магомедов приділяв саме конструктивним особливостям довгих тринефних будинків. Він здійснив детальний аналіз різних елементів конструкції, зокрема розглянув типи та способи зведення стін, перекриттів і підлоги, а також організацію простору всередині будівель. Окрему увагу дослідник приділяє облаштуванню даху, що є важливим елементом архітектурного комплексу. Автор здійснив розрахунки ваги даху, що дозволяє оцінити не лише технологічні особливості будівництва, а й архітектурні рішення, спрямовані на забезпечення міцності та стабільності конструкції¹.

Попри те, що деякі фізичні характеристики, використані в розрахунках Б. В. Магомедова, можуть викликати певні питання, його робота є однією з найбільш докладних у контексті аналізу конструкцій черняхівських довгих будинків. Висновки, зроблені ним у цій сфері, стали основою для подальших досліджень архітектури черняхівських поселень, адже надані ним описи конструкції дозволяють реконструювати не лише окремі елементи будівель, але й загальний принцип організації житлових та господарських просторів. Таким чином, дослідження Б. В. Магомедова зробило вагомий внесок у розуміння технічних та конструктивних аспектів будівництва довгих будинків черняхівської культури.

Питання довгих будинків черняхівської культури також торкався М. Б. Щукін, який, хоча й не займався детальним дослідженням цієї архітектурної форми, продовжував розвиток ідеї їх германського походження². Науковець підтримав вже існуючу гіпотезу про вплив германських культур на архітектуру

---

¹ Магомедов Б. В. Тринефні споруди у черняхівському домобудуванні// Археологія. 1989. № 4. с. 102 - 110.

² Щукін М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005. С. 182-185.

черняхівських поселень, однак наголошував на необхідності проведення більш ґрунтовних порівняльних досліджень для підтвердження або спростування цієї теорії.

Дослідник підкреслював, що для більш точного розуміння походження довгих будинків необхідно порівняти архітектурні комплекси черняхівської культури з аналогічними пам'ятками, що зустрічаються в інших культурах, зокрема в германських, де цей тип споруд є добре відомим. Щукін вважав, що лише через систематичне порівняння конструктивних особливостей та матеріальної культури різних регіонів можна отримати більш чітке уявлення про можливі зв'язки між культурами та механізми їх взаємодії.

Серед попередніх досліджень, що стосуються тематики довгих будинків, важливе місце посідає робота Ю. Ю. Башкатова, присвячена типологізації жител першої половини першого тисячоліття на території України¹. У цьому дослідженні було запропоновано класифікацію споруд, основними критеріями якої стали конструкція стін та ступінь заглибленості будівель. Такий підхід дозволив створити ґрунтовну систему, що охоплює значну кількість різнотипних споруд, виявлених на поселеннях цього періоду.

Однак, незважаючи на фундаментальність цієї типологізації, довгі будинки, які також були включені до цієї системи, не отримали належного висвітлення у контексті їх конструктивних і функціональних особливостей. Висновки, зроблені в рамках типологізації Ю. Ю. Башкатова, зосереджувалися переважно на загальних рисах споруд, залишаючи поза увагою унікальні характеристики довгих будинків, такі як система стовпових ям, внутрішній поділ на камери чи особливості їх функціонального призначення.

---

¹ Башкатов Ю. Ю. Типология жилищ славянской линии развития (по материалам I-V вв.н.э.) // Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов. Тула, 2008. С. 326-340.

Це підкреслює необхідність подальших досліджень, спрямованих на більш детальне вивчення довгих будинків, їх специфічних рис та місця у контексті культурного і технологічного розвитку носіїв черняхівської культури. Відсутність детального аналізу цих споруд у попередніх роботах, зокрема у праці Башкатова, демонструє наукову прогалину, заповнення якої є важливим завданням сучасної археології.

1.2. Історія досліджень довгих будинків римського часу Західної та Північно-західної Європи

Подібно до досліджень довгих будинків черняхівської культури, на початкових етапах дослідження довгих домів римського часу Західної Європи проводилися переважно описово, тобто за допомогою аналізу зовнішніх характеристик, планування та архітектурних елементів цих споруд без глибокого аналізу їхньої соціокультурної функції. Основною відмінністю між підходами до вивчення черняхівських та західноєвропейських довгих будинків була наявність на території Західної Європи комплексів, що виконували подібні функції або мали схожі конструктивні риси і існували тут у попередні епохи.

Довгі дома Західної Європи, попри свою архітектурну різноманітність, мають глибокі корені, які простежуються аж до епохи неоліту. Цей період вважається часом формування основних архітектурних традицій, що вплинули на розвиток житлових комплексів у подальші епохи¹. Саме тоді були закладені основи для спорудження великих колективних жител, що відповідали вимогам

---

¹ Zimmermann W. H. Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu Konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von den Nord- und Ostseeländern bis zu den Alpen// Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet. 1998. 25. S. 9–241.

розміщення значної кількості людей, а також відображали особливості соціально-економічного устрою тогочасних суспільств.

Водночас у добу бронзи відбувається виникнення та поширення тринефних споруд, що мали більш складну структуру та відрізнялися від ранніх довгих будинків наявністю декількох нефів¹. Ці конструктивні зміни свідчать про поступову еволюцію архітектурної думки та потребу в адаптації будівель до нових функціональних завдань, зокрема зростання ролі родинного чи групового співжиття.

До кінця 1980-х – початку 1990-х років наукова спільнота не мала чіткої картини щодо наземного будівництва Барбарікуму. На той час було опубліковано лише обмежену кількість достовірних планів довгих будинків, більшість з яких досліджувалися ще у 1930-1940-х роках, однак такі матеріали залишалися винятками. Однак дана тема все ж мала розвиток. В цьому контексті варто згадати працю Вернера Радіга, що була присвячена раннім формам германського домобудування².

Серед небагатьох поселень, де було зафіксовано і опубліковано кілька планів довгих будинків, варто виокремити поселення в Торнов-Лютенберзі, що в Нижній Лужиці³. Натомість на інших пам'ятках виявляли або будівлі з неправильними планами та «хімерними» обрисами, або інтерпретовані як «землянки», що свідчить про певні труднощі в розпізнаванні об'єктів цього типу⁴.

Подальші дослідження, що розпочалися на початку 1990-х років, дозволили прояснити причини таких різноманітних і часто суперечливих

---

¹ Schuster J. Wohn- und Wohnstallhaus// Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. 2006. t. 34. S. 190-198.

² Radig W. Frühformen der Hausentwicklung in Deutschland. Berlin, 1958. 212 s.

³ Warnke D. Die Siedlungen auf dem Lütjenberg// Die germanischen und slawischen Siedlungen und das mittelalterliche Dorf von Tornow, Kr. Calau, Schritten zur Ur- und Frühgeschichte. 1973. t. 26. s. 109-176.

⁴ Schuster J. Dom to nie tylko dach i cztery ściany... O budownictwie w późnej starożytności w Europie Północnej i Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich// Wiadomości Archeologiczne. 2020. LXXI (71). S.7-13.

інтерпретацій¹. По-перше, недоліки були зумовлені недостатньою площею розкопок на окремих пам'ятках, що не давало змоги належним чином вивчити контекст будівель. По-друге, дослідники, які працювали на цій території, часто не мали достатньо методики для точної ідентифікації слідів подібних споруд у польових умовах. Більше того, багато археологів ставилися до цієї теми поверхнево або навіть зневажливо, недостатньо звертаючи увагу на залишки жител, які становлять основу наших уявлень про будівельні традиції тих часів.

З розвитком досліджень у межиріччі Ельби та Одера почали виявляти дедалі більше нових поселень, і сліди довгих будинків перестали бути рідкістю. Практично на кожному обстеженому поселенні були знайдені об'єкти цього типу, зокрема і на тих, де раніше вже проводилися часткові дослідження. Зростання досвіду у розпізнаванні контурів довгих будинків римського періоду в польових умовах сприяло збільшенню їхньої кількості навіть на невеликих площах розкопок.

Серед праць, присвячених архітектурі та будівництву на північному заході Європи, особливе місце займає монографія Ханса-Йорга Нюссе². Ця робота охоплює тематику археології поселень на території північної та західної частин *Germania Magna*.

Монографія вирізняється комплексним підходом до аналізу будівельних традицій цього регіону, зокрема довгих будинків. Автор детально досліджує конструктивні особливості, функціональне призначення споруд, а також їхній розвиток у контексті культурно-історичних змін. Використання широкої джерельної бази дозволило Х.-Й. Нюссе створити ґрунтовний аналіз житлових та господарських будівель, характерних для зазначеного регіону.

---

¹ Schuster J. Herzprung. Eine kaiserzeitliche bis völkerwanderungszeitliche Siedlung in der Uckermark// Berliner Archäologische Forschungen. 2004. t. 1. S. 241-274.

² Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania magna// Berliner Archäologische Forschungen. 2014. Band 3. 390 s.

Особливу важливість у рамках нашого дослідження становлять довгі будинки Польщі. Стан знань про архітектуру римського періоду на території сучасної Польщі, особливо щодо будівель із наземною стовповою конструкцією, на даний момент є вкрай обмеженим. Однією з основних причин цієї ситуації є проведення археологічних розкопок на надто обмежених площах.

Подібно до того, як це було у Східній Німеччині до кінця 1980-х років, дослідження польських поселень рідко охоплювали достатньо велику територію, що істотно ускладнювало виявлення та ідентифікацію архітектурних об'єктів¹. Шанси знайти повний план довгого будинку у таких випадках надзвичайно низькі, а можливості для інтерпретації знайдених слідів значно обмежені.

На відміну від складніших надземних стовпових конструкцій, розпізнавати наземні споруди, такі як фахверкові будівлі та землянки, легше завдяки більш вираженим змінам кольору ґрунту, які утворюються в результаті їхнього заповнення.

Це стало причиною того, що на досліджених поселеннях було виявлено переважно такі споруди, що призвело до висновку, ніби основним типом забудови римського періоду на території пшеворської культури були напівземлянки². Також з цього зроблено висновок, що зальні будівлі на польських землях рідко зустрічаються і не є характерним типом забудови для цієї території. Проте вказувалося, що рідкісна присутність таких будівель може бути пов'язана з недостатнім рівнем дослідження поселень, або, щонайменше, із відсутністю широкомасштабних дослідницьких проєктів, спрямованих на вивчення таких об'єктів.

Ці проблеми залишаються актуальними і сьогодні. Обмежена площа розкопок не дозволяє скласти цілісне уявлення про досліджувані поселення та

---

¹ Schuster J. Długie domy na późnorzymskiej osadzie w Konarzewie koło Poznania. Przyczynek do badań nad budownictwem kultury przeworskiej w okresie rzymskim//, *Z najdawniejszych dziejów*. Zielona Góra, 2012. S. 427–460.

² Jadczykowska I. Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski// *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*. 1981. 28. S. 109-248.

визначити, якою частиною поселення є досліджена ділянка. Крім того, відсутність точних планів є суттєвою перешкодою для розуміння результатів досліджень. Існуючі плани поселень часто є мініатюрними або ж об'єкти на них представлені схематично, що унеможливорює простеження аргументації дослідників. У багатьох випадках плани не включають зображення об'єктів у профіль, що не дозволяє повністю оцінити та, можливо, вдосконалити існуючу інтерпретацію.

Ситуація ускладнюється також непрофесійними спробами реконструкції наземних стовпових споруд, що іноді трапляються у публікаціях. Часто виникає питання про функціональність таких реконструкцій та їхню здатність до тривалого існування – адже сумнівно, що подібні будівлі могли б витримати навіть незначне навантаження або опір вітру. Така ситуація нагадує ту, що панувала у Східній Німеччині на початку 1990-х років, коли дослідження архітектури римської доби також зазнавали обмежень через недостатнє розуміння методології та потребу у більш детальному підході¹.

Серед польських дослідників тематики будівництва періоду римської доби слід виокремити Яна Шустера. Його роботи характеризуються не лише ґрунтовним аналізом конструктивних та функціональних особливостей будівель, але й ретельним висвітленням історіографічного контексту.

Особливістю публікацій Я. Шустера є виразний акцент на порівняльному підході до дослідження архітектурних традицій, що дозволяє простежити їхній розвиток у регіональному та міжрегіональному масштабах². Історіографічна частина його робіт вирізняється систематичним оглядом праць попередників і сучасників, що робить дослідження Я. Шустера важливим орієнтиром для подальших студій у цій галузі. Він також приділяє увагу черняхівським довгим

---

¹ Schuster J. Długie domy na późnorzymskiej osadzie ... S. 427–430.

² Schuster J. Vom Pfosten zum Haus zum Gehöft – Die Aussagekraft von Siedlungsbefunden aus dem 1. bis 4. Jahrhundert n. Chr. zwischen Rhein und Weichsel// Germanen. Eine archäologische Bestandsaufnahme. Berlin-Bonn-Darmstadt, 2020. S. 84–101

будинкам, однак дещо побіжно через обмежений стан дослідженості та опублікованості¹.

1.3. Джерельна база дослідження

Традиційно джерельну базу археологічних досліджень складають матеріали звітів археологічних експедицій, які містять детальну інформацію про знайдені об'єкти, їхнє розташування, контекст та особливості будівельної техніки. Проте через обмежений доступ до звітної документації ми змушені користуватися даними, поданими у публікаціях, оскільки значна частина звітів зберігається на території інших держав, що ускладнює доступ до них для повного аналізу.

В умовах таких обмежень ми були змушені відмовитися від створення каталогу довгих будинків Західної Європи, оскільки наявні джерела не дозволяють сформуванню репрезентативну вибірку об'єктів. У зв'язку з цим ми вважаємо доцільним спиратися на результати вже існуючих досліджень європейських вчених, які досліджували ці комплекси раніше. Їхні роботи надають можливість не тільки простежити загальні риси довгих будинків, але й виявити особливості розвитку цих споруд у часовій перспективі, що є цінним для нашого розуміння еволюції архітектурних форм.

Стосовно довгих будинків черняхівської культури, нами було каталогізовано об'єкти з декількох поселень, де вдалося виділити значущі конструктивні особливості, а також положення та пов'язані з ними знахідки. Особливу увагу при створенні каталогу ми приділяли аналізу конструктивних характеристик, які є ключовими для розуміння специфіки цих споруд. Проте ми

---

¹ Schuster J. Herzprung... 246-249.

були змушені оминати питання хронології, оскільки визначення точного датування кожної окремої споруди є досить складним завданням і часто не може бути здійснене через обмежену інформацію.

Крім того, зважаючи на певні особливості публікацій, які ми обговоримо нижче, для деяких об'єктів неможливо встановити навіть базові характеристики, які є принциповими для нашого дослідження. Це підкреслює значення доступності детальних польових звітів та важливість їхнього збереження в легкодоступному вигляді для наукового використання.

Якщо оглядати використані нами об'єкти за алфавітним порядком почати слід з поселення Артюхівка. Його матеріали відомі нам з тез доповіді Г. А. Романової на конференції «Проблеми археології Сумщини» 1989 р.¹ На даному поселенні було виявлене один довгий будинок. Хоча в публікації відсутні ілюстративні матеріали, описова частина дозволяє нам скласти уявлення про особливості даного об'єкту.

Далі слід звернути увагу на поселення Будешти, де було виявлено три такі споруди². Матеріали розкопок відомі нам з публікацій Е. А. Рікмана, Т. А. Щербакової, Г. Ф. Чеботаренко³. Е. А. Рікман надає докладні описи досліджених ним об'єктів, однак інформація про ці будівлі розподілена по кількох різних публікаціях. Іноді автор свідомо обмежується коротким описом окремих споруд, повертаючись до детальнішого їх аналізу в інших своїх працях⁴. Такий підхід ускладнює безпосереднє вивчення комплексу, оскільки для формування повного уявлення доводиться опрацьовувати низку публікацій, об'єднуючи дані в єдине ціле.

---

¹ Романова Г. А. Черняховские поселения у с. Артюховка // Проблемы археологии Сумщины. Сумы. 1989. С. 58-60.

² Рикман Э. А. Памятник эпохи Великого переселения народов (по раскопкам поселения и могильника черняховской культуры у села Будешты). Кишинев: Карта Молдовянескэ, 1967. 136 с.

³ Щербакова Т. А., Чеботаренко Г. Ф. Усадьба на поселении первых веков н.э. у с. Будешти // Археологические исследования в Молдавии: 1973 г. Кишинев: Штиинца, 1974. С. 93-103.

⁴ Рикман Э.А. Жилища Будештского селища (о домостроительстве в черняховскую эпоху) // Материалы и исследования по археологии СССР. 1960. 82. С. 303-327.

Поселення Велика Слобідка було досліджене Д. Н. Козаком та О. І. Журком, які виявили там одну споруду типу довгого будинку, визначивши її як господарську будівлю¹. Однак доцільність такої інтерпретації викликає певні сумніви, оскільки спосіб визначення функціонального призначення споруди, запропонований Д. Н. Козаком, є досить спрощеним. Дослідник класифікував будівлі як житлові лише за наявності слідів опалювальних пристроїв, що, утім, не є цілком обґрунтованим критерієм.

Відсутність таких слідів не обов'язково свідчить про не-житлове призначення споруди, оскільки ці елементи могли просто не зберегтися з плином часу. Таким чином, визначення функціонального призначення довгого будинку у Великій Слобідці, зважаючи на обмеженість критеріїв, потребує більш детального аналізу, а також розширення інтерпретаційних методів, які враховували б інші можливі аспекти використання споруди.

Значно менш інформативною є публікація О. І. Журком матеріалів досліджених ним поселень Лівобережжя, серед яких довгі будинки зустрічаються на поселенні Великий Бобрик². Опис споруд у цій роботі викладено в лаконічній формі, і відсутність ілюстративного матеріалу значно ускладнює аналіз. Такий підхід не дозволяє робити будь-які детальні висновки щодо конструктивних особливостей і потенційного призначення даних будівель.

З огляду на ці обмеження, об'єкти з поселення Великий Бобрик можуть бути використані лише для загального розширення археологічної карти та фіксації територіального розповсюдження довгих будинків. Тим не менше, відсутність більш детального опису та візуалізації ускладнює включення цих об'єктів до ширших інтерпретацій щодо архітектурних та функціональних особливостей довгих будинків на території Лівобережжя.

---

¹ Козак Д. Н., Журко О. І. Поселення поблизу с. Велика Слобідка пізньоримського часу в Середньому Подністров'ї// Археологія. 1983. 43. 62-71.

² Журко А. И. Памятники черняховской культуры в лесостепном Днепровском Левобережье// Российская археология. 1994. 4. С. 207-218.

Однією з найперших згадок про довгі будинки є публікація М. Ю. Смішка, присвячена матеріалам поселення Великі Вікнини¹. Попри значну давність, ця робота вирізняється високим рівнем виконання і містить як детальний опис, так і якісний ілюстративний матеріал. Завдяки цьому надані відомості дозволяють відтворити конструктивні та архітектурні особливості виявленого тут довгого будинку. Одним із ускладнень, що виникають під час роботи з цією публікацією, є застаріла лексика, яка часом потребує інтерпретації для сучасного читача.

На поселенні Вінниця-Вишенька, дослідження якого здійснив Б. В. Магомедов та М. Є. Левада було виявлено один довгий будинок². Публікація цього об'єкта виконана на високому рівні, що свідчить про уважний підхід дослідника. Як описова частина, так і детально представлений план житла дозволяють сформулювати повне уявлення про конструкцію та можливі функції будівлі.

Поселення Делакеу було досліджене Е. А. Рікманом, який виявив два довгі будинки, але лише будівлю № 2 визнав типовим прикладом довгого будинку³. Вірогідно, таке рішення дослідника обумовлене відсутністю чіткого поділу внутрішнього простору житла № 7 на окремі частини, що зазвичай є характерною ознакою довгих будинків. При цьому, об'єкт № 7 має достатньо велику площу, що могло б свідчити про його приналежність до цієї архітектурної категорії. Публікація містить високоякісний описовий та ілюстративний матеріал, що дозволяє детально ознайомитися з конструктивними особливостями обох об'єктів.

Е. А. Рікман виявив довгий будинок і на поселенні Загайкани, де було зафіксовано одне житло цього типу⁴. Як і у випадку з попередніми

---

¹ Смішко М. Ю. Селище доби полів поховань у Вікнинах Великих// Археологія. Київ, 1947. Т. 1. С. 111—122.

² Магомедов Б. В. Пам'ятки черняхівської культури Вінницької області. Київ: ІА НАН України, 2022. С. 35-37.

³ Рикман Э.А. Черняховское селище Делакеу (Молдавия)// Материалы и исследования по археологии СССР. 1967. № 139. С. 165-196.

⁴ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья... С. 88-90.

дослідженнями, публікація Рікмана вирізняється високим рівнем деталізації. У роботі подано ґрунтовний опис конструктивних особливостей будинку, а також надано якісний ілюстративний матеріал, що дозволяє досконало ознайомитися з архітектурними характеристиками цієї споруди.

Довгий будинок на поселенні Киселів був досліджений Б. А. Тимощуком та І. С. Винокуром¹. Описова частина їхньої роботи вирізняється достатньою деталізацією, що надає цінну інформацію про архітектурні та конструктивні особливості цієї споруди. Хоча план житла представлений у загальному вигляді, він все ж дозволяє скласти базове уявлення про будову та розташування елементів об'єкта.

Матеріали поселення Кобилля, опубліковані Б. С. Строценом у виданні «Археологічні дослідження на Україні» за 1992 та 1993 роки, містять лаконічний опис довгого будинку, виявленого на цій пам'ятці². Специфіка видання, орієнтованого на загальний огляд археологічних знахідок, обумовила стислий характер поданої інформації, а також відсутність плану житла. Проте, навіть у такому форматі, представлений опис надає необхідні відомості для базового розуміння конструктивних особливостей і загального вигляду довгого будинку, виявленого на поселенні.

Описи довгих будинків з поселення Комрат I, опубліковані Е. А. Рікманом, представлені у стислому вигляді, що обмежує можливості для детального аналізу цих споруд³. Як і у випадку з матеріалами з поселення Великий Бобрик, подані дані є недостатніми для повноцінного дослідження конструктивних або функціональних особливостей виявлених об'єктів. Проте ці відомості мають цінність для розширення археологічної мапи розповсюдження довгих будинків

---

¹ Тимошук Б. А., Винокур И. С. Памятники черняховской культуры на Буковине// Материалы и исследование по археологии СССР. 1964. № 116. С. 186-195.

² Стронець Б. С. Дослідження поселення пізньоримського часу біля с. Кобилля на Тернопільщині у 1991-1993 роках// Еуропа Barbarica. Świerc wieku archeologii w Masłomęczu. Lublin, 2005. S. 453- 463.

³ Рикман Э.А. Жилище племён черняховской культуры... С. 66-71.

Споруда № 2 з поселення Костянець, досліджена М. Ю. Смішком, представлена достатньо детальним описом, що дозволяє скласти уявлення про основні конструктивні особливості будівлі¹. Однак повнота інформації обмежена тим, що під час розкопок не вдалося остаточно визначити ширину споруди. Це створює певні труднощі у реконструкції її точного плану та функціонального призначення. Крім того, публікація містить лише загальний план поселення.

Житло з поселення Курники, досліджене Б. В. Магомедовим та О. М. Гудим-Левковичем, представлено у публікації, яка вирізняється високою якістю як описової частини, так і ілюстративного матеріалу². Даний підхід забезпечує всебічне висвітлення особливостей споруди, дозволяючи ретельно аналізувати її конструктивні характеристики, функціональне призначення та роль у загальному контексті поселення.

Окрім якісного опису, високий рівень дослідженості житла дає змогу отримати цілісне уявлення про його архітектурний задум і побудову, що робить цю публікацію важливим внеском у вивчення довгих будинків. Матеріали цього дослідження є значним ресурсом для подальшого аналізу архітектурних тенденцій і соціально-економічних аспектів поселень відповідного періоду.

Поселення поблизу села Лепесівка, досліджене М. О. Тіхановою, є унікальним завдяки виявленню близько 12 довгих будинків, хоча далеко не всі з них були опубліковані³. Це створює певні труднощі для комплексного аналізу архітектури поселення. Водночас особливі умови загибелі будинків, зокрема їх знищення внаслідок пожежі, відкривають додаткові можливості для реконструкції зовнішнього вигляду, конструктивних особливостей і матеріалів, які використовувалися у будівництві. Перешкодою для цілісного розуміння

---

¹ Смішко М. Ю. Дослідження пам'яток культури полів поховань в західних областях УРСР в 1947 р.// Археологічні пам'ятки УРСР. 1952. Т. 3. С. 337-379.

² Магомедов Б. В., Гудим-Левкович А. Н. Черняховские поселения Шершни и Курники на Южном Буге// Древности Юго- запада СССР. Кишинёв, 1991. С. 84 -106.

³ Тиханова М. А. Раскопки на поселении III— IV вв. у с. Лепесовка в 1957-1959 гг.// Советская археология. 1963. № 2. С.178 - 191

комплексу є розпорошеність матеріалів розкопок по різних публікаціях, що ускладнює доступ до повної інформації про дослідження¹.

Матеріали поселення Леськи, опубліковані А. Т. Брайчевською та М. Ю. Брайчевським, надають цінну інформацію про виявлені довгі будинки². Описова частина публікації вирізняється достатньою деталізацією, що дозволяє розкрити особливості архітектурної конструкції та функціонального призначення споруд. Автори надають описи, які включають ключові параметри будівель, їх розташування та можливі ознаки використання.

Водночас ілюстративна частина матеріалів виглядає дещо загальною, навіть попри наявність фотофіксації довгих будинків. Це може обмежувати можливість детального аналізу та реконструкції окремих аспектів будівель. Відсутність схем чи детальних планів житлових об'єктів залишає деякі аспекти недостатньо висвітленими.

Довгі будинки, виявлені на поселенні Русяни та досліджені Е. А. Рікманом, представляють собою цікавий археологічний матеріал, що має потенціал для подальшого вивчення³. Проте стан їхньої опублікованості суттєво обмежує можливість аналізу.

Описова частина, хоч і забезпечує базову інформацію про ці споруди, залишається доволі короткою та не містить деталізації, необхідної для ґрунтового аналізу. Відсутність ілюстративного матеріалу, такого як плани, креслення чи фотографії, ускладнює реконструкцію зовнішнього вигляду та функціональних характеристик будинків. Це також зменшує можливість їхнього порівняння з аналогічними спорудами інших поселень.

---

¹ Тиханова М. А. Днестровско-Волынская экспедиция 1960-1961 гг.// Краткие сообщения Института археологии. 1964. Вып. 102. 1964. С. 48-56.

² Брайчевская А. Т., Брайчевский М. Ю. Раскопки в с. Леськи ... С. 35-61.

³ Рикман Э. А. Поселение черняховской культуры Русяны// Археологические открытия в 1972 г. 1973. С. 415.

Попри це, доступні описи все ж дозволяють визначити основні конструктивні особливості будинків, що може бути використано для побудови загальної картини розвитку довгих будинків у цьому регіоні. Ці дані є важливими для доповнення археологічної мапи та розуміння архітектурних традицій того часу.

Довгі будинки поселення Собар, досліджені та описані Е. А. Рікманом, представляють значно детальніший і якісніше опрацьований матеріал у порівнянні з аналогічними об'єктами поселення Русяни¹. Описова частина публікації містить ретельний аналіз особливостей цих будинків, включаючи їхню конструкцію, розміри та функціональне призначення. Деталізація опису дозволяє глибше зрозуміти архітектурні традиції, властиві цьому поселенню, та їхні можливі зв'язки з іншими регіонами. Ілюстративний матеріал, представлений у публікації, також значно розширює наше уявлення про ці споруди.

Поселення Шершні, досліджене Б. В. Магомедовим та О. М. Гудим-Левковичем, вирізняється якісним рівнем вивчення, порівнянним із матеріалами, отриманими з поселення Курники². Дослідники надали детальний опис конструктивних особливостей довгих будинків, що дозволяє оцінити їхню архітектуру та функціональне призначення.

Проте, варто відзначити, що одне з виявлених жител досліджено лише частково. Це створює певні обмеження у реконструкції його повного плану, конструктивних особливостей та потенційного функціонального призначення. Незважаючи на це, навіть частково отримані дані є важливими для розуміння загальних тенденцій у будівництві довгих будинків на території поселення.

---

¹ Рикман Э. А. Поселение первых столетий нашей эры Собарь в Молдавии // Советская археология. 1970. № 2. С. 180-197.

² Магомедов Б. В., Гудим-Левкович А. Н. Черняховские поселения ...С. 84 -106.

Публікація поселення Ягнятин, що було досліджено Є. В. Махно, вирізняється підходом, зосередженим переважно на аналізі артефактів, а не на архітектурних об'єктах¹. Цей підхід є характерним і для робіт М. Ю. Смішка, що свідчить про певну тенденцію в дослідженнях того часу.

Опис довгих будинків поселення надано лаконічно, без детального висвітлення конструктивних особливостей або просторової організації. Ілюстративний матеріал, що супроводжує публікацію, виявляється недостатнім для глибшого аналізу, що частково пояснюється часом створення роботи. Відсутність повноцінних планів та реконструкцій ускладнює оцінку об'єктів.

1.4. Висновки

На початковому етапі дослідження черняхівського домобудівництва довгі будинки залишалися поза основним фокусом уваги дослідників. У публікаціях матеріалів поселень значний акцент робився на знахідках, залишаючи архітектурні аспекти, зокрема довгі будинки, менш висвітленими. Цей аспект підтверджує і відсутність згадок про довгі будинки у праці М. О. Тіханової, присвяченій локальним варіантам черняхівської культури².

Проте згодом довгі будинки стали об'єктом окремих досліджень, і важливу роль у цьому процесі відіграв Е. А. Рікман. Його роботи не лише акцентували увагу на довгих будинках, але й суттєво сприяли формуванню цілісного уявлення про це явище в межах черняхівської культури.

Наразі, попри обмежену джерельну базу, явище довгих будинків отримало достатньо широке висвітлення. Однак усе ще відчувається нестача ґрунтовних

---

¹ Махно Є. В. Поселення культури полів поховань на північно-західному правобережжі Дніпра // Археологічні пам'ятки УРСР. 1949. Т.1. С.153 - 176.

² Тіханова М. А. О локальных вариантах черняховской культуры // Советская археология. 1957. № 4. С. 168-194.

порівнянь черняхівських довгих будинків із аналогічними архітектурними комплексами Європи, що могло б допомогти краще зрозуміти їхнє місце в контексті європейської будівельної традиції.

У Західній же Європі дослідження довгих будинків римського часу пройшло значний еволюційний шлях від описових підходів до системного аналізу соціокультурної функції споруд. Архітектурні традиції цього регіону, що мають корені ще з епохи неоліту, поступово ускладнювались, адаптуючись до нових соціальних і економічних умов. Однак, обмеженість розкопок, недостатня методологія і технічні труднощі ускладнювали формування цілісної картини.

Значний прогрес у вивченні довгих будинків відбувся з кінця ХХ століття, що було спричинено збільшенням масштабів досліджень і покращенням технік розпізнавання архітектурних об'єктів. Монографії таких науковців як Ханс-Йорг Х.-Й. Нюссе та Я. Шустер, заклали науковий фундамент для подальших студій завдяки комплексному підходу і міжрегіональному аналізу.

Попри досягнення, тема залишається недостатньо вивченою в окремих регіонах, наприклад, у Польщі, де низька площа розкопок і відсутність широкомасштабних проектів обмежують можливості для інтерпретації. Для подальшого розвитку цієї галузі необхідно розширювати площу досліджень, вдосконалювати методи аналізу та реконструкції.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОВГИХ БУДИНКІВ НА ПОСЕЛЕННЯХ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА БАРБАРИКУМУ

Довгі будинки є однією з найпомітніших архітектурних форм давнини, що поєднують функціональність житлових і господарських споруд із символічним значенням у соціально-економічному та культурному житті спільнот. У межах поселень черняхівської культури та території Барбарікуму такі будівлі виступають не лише як об'єкти матеріальної культури, але й як носії інформації про організацію побуту, соціальну структуру та культурні зв'язки населення цих регіонів у римський період.

Архітектурна форма довгих будинків, їхня конструкція та розташування на поселеннях є важливими аспектами для вивчення способу життя давніх спільнот. На поселеннях черняхівської культури такі споруди часто виступають як ключові елементи забудови, що об'єднують житлові, виробничі та господарські функції в єдиному просторі. У той же час, на території Барбарікуму, яка охоплювала землі за межами Римської імперії, довгі будинки демонструють значну регіональну варіативність, зумовлену адаптацією до природного середовища, рівня технічного розвитку та впливу сусідніх культур.

Науковий інтерес до цієї тематики постійно зростає, адже довгі будинки не лише відображають еволюцію будівельних традицій, а й дають змогу простежити процеси культурної дифузії та інтеграції. Особливу увагу необхідно приділяти питанням їхньої конструктивної будови, функціонального призначення, типології та просторової організації. Вивчення цих аспектів дозволяє не лише реконструювати матеріальну культуру минулих епох, а й глибше зрозуміти взаємозв'язок між культурними групами, що мешкали в регіонах з різними кліматичними, економічними та історичними умовами.

Даний розділ має на меті узагальнити ключові особливості цих споруд у контексті їхнього археологічного вивчення. Він базується на аналізі існуючих

досліджень, які дають змогу зіставити конструктивні, просторові та функціональні характеристики будівель, а також висвітлити їхню роль у соціально-економічному житті тогочасного населення.

2.1. Загальні характеристики довгих будинків на поселеннях черняхівської культури

Перед початком характеристики черняхівських довгих будинків важливо окреслити межі наших можливостей у їхньому вивченні, що визначає як глибину аналізу, так і якість зроблених висновків. Вивчення цих споруд натрапляє на низку обмежень, які зумовлюють необхідність ретельного аналізу доступних матеріалів.

Відсутність повної інформації щодо частини пам'яток накладає певні рамки на розуміння функцій цих об'єктів, їхнього поширення та конструктивних особливостей. Це змушує нас фокусуватися лише на тих аспектах, які можуть бути чітко простежені, уникаючи гіпотез, що не мають достатнього підтвердження. Таким чином, усвідомлення меж досліджень стає важливим інструментом у формуванні об'єктивного уявлення про черняхівські довгі будинки.

Одним із важливих аспектів, що потребує уточнення, є положення довгих будинків на поселеннях, яке нерідко викликає дискусії серед дослідників. Існує гіпотеза про те, що ці споруди мали тенденцію розташовуватись вздовж поселення у витягнутій формі, утворюючи певний лінійний порядок¹. Однак матеріали з поселення Леськи ставлять під сумнів таке твердження, адже тут довгі будинки формують окремі подвір'я, що свідчить про іншу організацію

---

¹ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднепровья... С. 102.

простору¹. Цей приклад ілюструє складність узагальнень щодо взаємоположення таких споруд, зумовлену обмеженістю археологічних досліджень.

Це протиріччя підкреслює обмеженість існуючих висновків щодо взаємоположення об'єктів. Значна частина археологічних досліджень зосереджена на невеликих ділянках поселень, що позбавляє можливості прослідкувати загальний план забудови. Щодо важливості повноти археологічної мапи і плану висловлювався Г. Янкун, який вважав їх окремим джерелом².

Локалізація окремих будівель часто не може бути інтегрована у більш широкий контекст, адже недостатнє охоплення території не дозволяє виявити всю систему взаємоположення житлових і господарських споруд. Брак масштабних розкопок або відсутність їхнього публічного відображення у вигляді докладних карт та схем ускладнює аналіз.

Крім того, обмежена кількість будинків, знайдених на окремих поселеннях, не дозволяє встановити будь-які чіткі закономірності у їхньому розташуванні. Питання про те, чи існували конкретні просторові моделі в забудові поселень черняхівської культури, залишається відкритим. Лише розширення масштабу досліджень, збільшення площ розкопок і краща документальна фіксація здатні надати відповіді на ці питання.

Важливим аспектом вивчення довгих будинків черняхівської культури є проблема визначення їхньої хронології, яка залишається майже недосяжною через обмеженість наявної джерельної бази. У нашому розпорядженні перебуває лише невелика вибірка досліджених комплексів, яка, через свій фрагментарний характер, не дозволяє провести детальну прив'язку до конкретних хронологічних

---

¹ Брайчевская А. Т., Брайчевский М. Ю. Раскопки в с. Леськи ... С. 35-61.

² Jankuhn H. Einführung in die Siedlungsarchäologie. Berlin, New York: De-Gruiter-Studienbuch, 1977. S. 24-

рамок. Це ускладнює розуміння процесу еволюції архітектури довгих будинків та їх функціональних змін у різні періоди існування черняхівської культури.

Проблему також поглиблює те, що багато об'єктів виявляються ізольованими, без супутніх знахідок, які могли б служити індикаторами часу. Навіть коли такі знахідки є, вони не завжди належать до житла, що аналізується, і можуть вказувати на інший хронологічний період. Відсутність точних стратиграфічних даних ускладнює можливість віднести певний тип будинку до конкретного етапу розвитку культури.

Таким чином, питання хронології залишається відкритим. Тільки більш систематичне вивчення пам'яток, збільшення кількості досліджених об'єктів і застосування природничо-наукових методів датування можуть дати більш чітке уявлення про час існування і побутування різних типів черняхівських довгих будинків.

Проблема визначення питомої кількості довгих будинків серед загального числа жител на черняхівських поселеннях є надзвичайно складною і залишається нерозв'язаною через значні прогалини в фіксації та особливості збереженості об'єктів. Наразі ми можемо лише порівнювати виявлені залишки довгих будинків із загальною кількістю виявлених жител, однак це дає лише поверхнєве уявлення про їхню реальну поширеність. Через специфіку ґрунтових умов значна частина подібних комплексів або не збереглася, або не піддається виявленню навіть за застосування сучасних засобів фіксації.

Ця ситуація створює ризик викривленого сприйняття структури поселень, аналогічного до того, з чим стикнулися дослідники пшеворської культури¹. У їхніх дослідженнях напівземлянки були визнані домінуючим типом житла, проте це зумовлено не об'єктивною перевагою цього типу споруд, а лише їхньою кращою збереженістю завдяки заглибленню в материкову частину.

---

¹ Schuster J. Długie domy na późnorzymskiej osadzie ... S. 430–434.

Схожа помилка може статися і в нашому випадку, якщо не враховувати моменти, пов'язані з виявленням залишків довгих будинків, які, можливо, склали суттєву частину забудови, але через свою конструкцію або спосіб розташування не увійшли до археологічного контексту. Це вимагає більш критичного підходу до аналізу наявних матеріалів та обережності у висновках. Лише за умови покращення методів фіксації можна сподіватися на отримання повнішої картини.

Розпочинаючи характеристику черняхівських довгих будинків, першочергово необхідно виділити типи таких жител за конструктивними ознаками, що надасть змогу краще зрозуміти принципи організації будівництва в рамках цієї культури. Основним критерієм для класифікації обрано розташування стовпових ям, оскільки саме вони є ключовим елементом, що відображає структуру житла. Цей підхід дозволяє відтворити планувальні та конструктивні особливості будівель, забезпечуючи базу для порівняння з іншими комплексами.

Положення стовпів є основною відмінною ознакою між довгими будинками черняхівської культури. Усі вони, незалежно від конкретного поселення, мають каркасно-плетену конструкцію, що є типовим для наземного будівництва цього періоду загалом. Особливістю деяких споруд є наявність кам'яних субструкцій, які слугували для закріплення стовпів¹. Однак цей елемент не є універсальним і, ймовірно, зумовлений лише місцевими географічними умовами, такими як доступність великого кам'яніння. Використання каміння в таких випадках слід розглядати як практичне рішення, а не як відображення певної культурної традиції або впливу на загальну конструкцію житла.

Одним із ключових типів черняхівських довгих будинків є тринефні житла, що вирізняються своєю конструкцією, де дах підтримувався двома рядами

---

¹ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья... С. 88-90.

стовпів, які утворювали три паралельні просторові зони, або нефи. Така структура є не лише характерною ознакою цих будівель, але й забезпечувала стійкість та функціональність споруди.

Конструкція з двома рядами внутрішніх опор дозволяла рівномірно розподіляти вагу даху, що, ймовірно, було критичним для будинків із великими площами. Тринефні житла стали предметом окремих досліджень завдяки своїм добре збереженим залишкам, які дають змогу детально реконструювати вигляд і функціональні особливості довгих будинків¹.

Площа черняхівських довгих будинків даного типу демонструє значну варіативність. Простір таких жител варіюється від 62,31 м² до 144 м², причому середній показник складає 109,8 м². Співвідношення довжини та ширини будинків також є доволі різноманітним. Наприклад, житло № 2 з поселення Будешти має витягнуту форму, де довжина більш ніж удвічі перевищує ширину. Водночас є приклади зі співвідношенням 1:1,3, що надає їм пропорцій ближчих до квадратних.

Черняхівські довгі будинки цього типу не демонструють характерної орієнтації за сторонами світу, що свідчить про незалежність цього чинника від архітектурного типу будівлі. Просторова орієнтація, схоже, була більше пов'язана з особливостями локалізації, наприклад, топографією поселення. Це ще раз підкреслює варіативність підходів до їхнього будівництва.

Єдиною загальною рисою, що об'єднує цей тип жител, є відсутність господарських ям. Інвентар же, знайдений у таких будинках, виявляє значну розмаїтість. В одних були виявлені переважно побутові та ремісничі предмети, що свідчить про використання будинків для щоденних потреб. В інших – трапляються імпортовані речі або військове спорядження, що може свідчити про

---

¹ Магомедов Б. В. Тринефні споруди ... С. 102 - 110.

статус мешканців. В будь якого випадку прив'язувати даний тип жител до певної функції не уявляється можливим.

Одним із найбільш показових прикладів, що демонструє типові риси цього типу споруд, є житло № 2 з поселення Будешти(рис. 3)¹. Цей будинок мав орієнтацію довгою віссю за напрямком північ-південь. Його загальні розміри становили 18 на 8 метрів. Простір будівлі визначається за стовповими ямами каркасу стін, а також фрагментами обпаленої глини. Усередині будівлі по боках розташовувалися три пари стовпових ям, що підтримували крокви даху, який був досить широким. Двері утворили переривання в ряді стовпів і вели до південної частини споруди. Вогнище розташовувалося в північній частині будинку. Загалом даний тип жител був виявлений на наступних поселеннях: Будешти, Курники, Русяни, Собар, Шершні.

Ще одним важливим типом черняхівських довгих будинків є житла з одним рядом покрівельних стовпів або ж двоніфні. Ця конструктивна особливість відрізняє їх від триніфних споруд, оскільки замість двох рядів внутрішніх опор використовується лише один. Цей ряд зазвичай розташовувався вздовж осьової лінії будинку, забезпечуючи підтримку даху та водночас залишаючи більше вільного простору в інтер'єрі.

На відміну від попереднього типу, цей вид черняхівських довгих будинків демонструє певні характерні особливості, які виходять за рамки їхньої конструкції. Площа цих споруд варіюється в межах від 66 до 160 м², що вказує на значну різницю в масштабах будівель. Співвідношення довжини до ширини також доволі мінливе – від 1:1,6 до 1:3,08. Проте за іншими параметрами будинки цього типу демонструють певну сталість.

Зокрема, усі відомі споруди такого типу орієнтовані за віссю захід-схід, що може свідчити про наявність певних культурних або функціональних мотивів у

---

¹ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья ... С. 93.

їхньому розташуванні. Інвентар, знайдений у цих будинках, здебільшого включає ремісничі та землеробські предмети. Це не дозволяє однозначно стверджувати про виключно господарське призначення жител, але й не виключає такої можливості. Знахідки вказують на багатофункціональність цих будівель, які могли поєднувати житлову та господарську ролі.

Крім того, у двох із трьох досліджених будинків цього типу було виявлено господарські ями, що додатково підкреслює їхній зв'язок із веденням господарської діяльності. Ці особливості вказують на існування окремої групи будівель у межах черняхівського домобудівництва, функціональність яких заслуговує на подальше вивчення.

Показовим прикладом даного типу жител є споруда № 1 з поселення Велика Слобідка¹. Ця споруда ілюструє ключові риси цього типу: відсутність внутрішніх перегородок, що могли б розділяти простір, а також спрощену конструкцію, яка потребувала меншої кількості матеріалів та праці порівняно з тринефними будинками (рис. 4).

Господарська споруда № 1 мала видовжено-прямокутну форму з розмірами 14,8×4,8 м та була орієнтована довгими стінами з заходу на схід. Стінки будівлі рівні, а долівка складена з материкового ґрунту, добре утрамбована та вирівняна відносно давньої поверхні. На підлозі споруди виявлено 50 ямок від стовпів, що були розміщені як уздовж стін, так і по центральній осевій лінії. Крім того, на території будівлі знайдено три господарські ями.

Окрему категорію черняхівських довгих будинків становлять житла з двома камерами. Цей тип вирізняється структурною особливістю внутрішнього простору, що передбачає його поділ на дві секції. У деяких випадках, як у житлі № 2 з поселення Киселів, наявність камер чітко простежується через

---

¹ Козак Д. Н., Журко О. І. Поселення поблизу с. Велика Слобідка пізньоримського часу в Середньому Подністров'ї// Археологія. 1983. 43. 62-71

розташування стовпових ям, які позначають межу між двома частинами споруди (рис. 5)¹. Така археологічна ознака дозволяє достовірно реконструювати внутрішній устрій будинку, підкреслюючи його функціональну організацію.

Проте в інших випадках поділ на камери не настільки очевидний і визначається за залишками глиняної обмазки, яка могла утворювати перегородки або підлогу різної висоти в межах однієї будівлі. Цей спосіб реконструкції є менш точним, однак він відкриває додаткові можливості для розуміння планування таких будинків. Тому, характеризуючи двокамерні будівлі, ми звертатимемося в першу чергу до тих, чия двокамерність виражена через положення стовпових ям.

Довгі будинки з двокамерною конструкцією за стовповими ямами виявлені у кількості трьох. Вони відзначаються відносно невеликими розмірами: середня площа становить 59,69 м², що помітно менше порівняно з іншими типами довгих будинків. Така компактність може свідчити про специфічне функціональне призначення або відображати особливості проживання певних соціальних груп.

Закономірності в орієнтації цих споруд за сторонами світу не простежуються, що, ймовірно, свідчить про те, що їхнє положення визначалося локальними чинниками. Щодо інвентарю, то переважання тут побутових предметів свідчить про житловий характер цих будинків, хоча обмеженість знахідок не дозволяє точно визначити можливі додаткові функції.

Житла з двома камерами, ймовірно, використовувалися для забезпечення різних функцій у межах однієї споруди. Одна камера могла слугувати житловою зоною, тоді як інша – виконувати господарські чи ремісничі функції. Поділ простору міг відображати побутові потреби мешканців, забезпечуючи зручність у використанні будинку.

---

¹ Тимошук Б. А., Винокур И. С. Памятники черняховской культуры на Буковине// Материалы и исследования по археологии СССР. 1964. № 116. С. 186-195.

У більшості довгих будинків, виявлених на черняхівських поселеннях, спостерігається або відсутність стовпових ям, або ж їхній хаотичний розподіл, що не утворює чіткої системи. Така картина, імовірно, зумовлена ґрунтовими умовами, які впливають на ступінь збереження різних елементів будівель. Так наприклад у житлі з поселення Артюхівка простежена лише невелика кількість стовпових ям які не утворюють єдиного комплексу. Відповідно характеризувати дані житла як окрему групу неможливо.

Особливо цікавим є те, що зникнення часто стосується лише частини стовпових ям у межах одного комплексу. Це свідчить про те, що процеси руйнування відбувалися вибірково, і навіть в умовах одного об'єкту збереженість окремих конструктивних елементів могла суттєво варіюватися.

Подібна вибіркковість створює певні складнощі, оскільки реконструкція первісної конструкції будинку стає фрагментарною. В таких випадках для відновлення образу житла слід використовувати методи порівняльного аналізу з іншими будівлями, де стовпові ями збереглися краще. Це дозволяє заповнити прогалини у даних і отримати більш цілісне уявлення про будівельні практики черняхівської культури.

Особливий інтерес викликають випадки, коли у довгих будинках, як-от у житлі № 3 з пам'ятки Загайкани, археологічно фіксуються лише ями вздовж стін споруди¹. Така конфігурація може свідчити про певні варіації у конструкції житла, однак найбільш вірогідним поясненням є те, що ями від покрівельних стовпів просто не збереглися через особливості ґрунтових умов чи процесів руйнації.

Цей аспект ускладнює реконструкцію таких споруд, оскільки відсутність покрівельних стовпів може створювати враження, що вони мали інший тип даху або взагалі не мали каркасної підтримки і були однонефними. Однак ми

---

¹ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья... С. 88-90.

припускаємо, що первинна конструкція все ж включала покрівельні стовпи, які не залишили слідів у ґрунті.

Подібні випадки нагадують про важливість врахування чинників збереженості матеріалу при аналізі житлових споруд. Вони також підкреслюють необхідність комплексного підходу, який включає не лише фізичні залишки будинків, але й реконструкцію їхнього вигляду на основі аналогій з іншими об'єктами черняхівської культури. Це допомагає уникнути хибних висновків і краще зрозуміти конструктивні особливості житла.

Важливим аспектом дослідження довгих будинків черняхівської культури є виявлення загальних закономірностей та характеристик, які об'єднують їх як окремий архітектурний феномен. Незважаючи на суттєву варіативність у конструктивних особливостях, розмірах, орієнтації та функціональному призначенні, аналіз загального масиву таких споруд дозволяє простежити певні спільні риси.

Передусім, усі довгі будинки характеризуються каркасно-плетеною конструкцією, що свідчить про єдиний будівельний стандарт, пристосований до місцевих матеріалів і кліматичних умов. Ця особливість підкреслює роль традиції в архітектурі черняхівської культури, хоча варіативність використання кам'яних субструкцій вказує на географічну адаптацію будівництва.

Площа черняхівських довгих будинків є вражаюче варіативною, що свідчить про їхню багатofункціональність і адаптованість до різних потреб. Найменша зафіксована площа – 50 м², характерна для житла № 3 з поселення Кобилля, натомість найбільша – 180,5 м² у житлі № 1 з поселення Вінниця-Вишенька. Середнє значення площі становить 94,46 м², що, ймовірно, відображає середні потреби типового господарства чи соціальної групи.

Співвідношення сторін будинків є ще одним показником різноманітності. Найменше співвідношення, 1:1,33, характерне для житла № 2 з поселення Собар,

що демонструє майже квадратну форму будівлі. Водночас максимальне співвідношення довжини до ширини, 1:3,08, виявлене у господарській споруді № 1 з поселення Велика Слобідка, підкреслює її витягнуту, подовжену форму, ймовірно, адаптовану під специфічну функцію або розташування. Середнє співвідношення сторін довгих будинків черняхівської культури можна визначити як 1:1,9.

Наявність опалювальних пристроїв є ключовою характеристикою черняхівських довгих будинків, яка не лише свідчить про функціональність споруд, але й відображає різноманітність архітектурних рішень у межах культури. Лише три з 32 об'єктів, занесених до каталогу, не містили жодного опалювального пристрою, що може вказувати на їхнє господарське чи тимчасове призначення.

Основну частину становлять вогнища, які зустрічаються у 19 випадках, що свідчить про їхнє домінування у побуті черняхівських жител. У двох будинках зафіксовано комбінацію вогнища з піччю, що, ймовірно, вказує на особливий підхід до обігріву чи приготування їжі. Шість споруд містили окремо печі, які могли використовуватися для приготування їжі, випікання хліба чи інших функцій, пов'язаних із господарською діяльністю.

Особливу увагу привертають будинки поселення Лепесівка, де було виявлено горни – унікальний для цього регіону тип опалювальних пристроїв. У житлі № 2 співіснували горн і вогнище, що, ймовірно, відображає багатофункціональність споруди. У житлі № 4 зафіксовано одразу чотири горни, що може свідчити про його специфічне ремісниче чи виробниче призначення. Однак горни залишаються унікальним явищем, притаманним лише цьому поселенню, і не простежуються в інших черняхівських довгих будинках.

Такий широкий спектр опалювальних пристроїв і їхня нерівномірна розподіленість дають змогу припустити як функціональну, так і соціальну

диференціацію довгих будинків, що відображає складну структуру життя черняхівської культури.

Деякі дослідники вбачають в цьому етнічний компонент¹. До германських жител відносять ті, що обладнані вогнищем, а до слов'янських – піччю. Однак на нашу думку дана теза є безпідставною, оскільки вибір опалювального пристрою не може залежати від етнічної приналежності мешканців.

Знахідки з заповнення довгих будинків черняхівської культури надають цінну інформацію про повсякденне життя та соціальну організацію їх мешканців. Найпоширенішими матеріалами є залишки кераміки та обмазки, які зустрічаються майже у кожному житлі.

Доволі значну частку становлять знахідки, пов'язані з ремеслом, які були виявлені у 15 житлах. Серед них переважають предмети ткацтва, такі як прясла й грузила, а також інструменти, що свідчать про металургійну діяльність. Це вказує на важливу роль ремісничої діяльності у господарстві мешканців цих будинків і частково окреслює їх функцію.

Предмети особистого вжитку, як-от фібули, пряжки, підвіски та гребні, виявлені у восьми будинках. Імпорти, представлені залишками амфор, скляних виробів і монетами, знайдені у семи будинках, свідчать про активне залучення мешканців довгих будинків до торговельних контактів черняхівської культури.

Сільськогосподарський інвентар, виявлений у шести житлах, підкреслює важливість аграрного виробництва для черняхівської економіки. Військові предмети, знайдені у п'яти будинках, такі як наконечники стріл чи елементи щитів, підкреслюють роль військової складової серед мешканців довгих будинків, оскільки військовий інвентар не є достатньо поширеним на черняхівських поселеннях. Однак серед 19 поселень, що занесені нами до

---

¹ Риер Я. Г. Археология средневековой европейской деревни: общие черты и региональные особенности. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2008. С. 31-32.

каталогу, 12 мають виявлене військове спорядження¹. Відповідно цей фактор додатково підкреслює військову приналежність населення довгих будинків.

Окрему категорію становлять знахідки, які мають ймовірне релігійне чи сакральне значення. Серед них особливу увагу привертають чаші та глиняні «хлібці», виявлені на поселенні Лепесівка. Ці предмети, ймовірно, були пов'язані з обрядами або ритуалами, а саме «закладною жертвою»².

Таким чином, різноманітність і поширеність знахідок у довгих будинках вказує на багатогранність їх функцій – від ремісничих і побутових до сакральних і соціальних, відображаючи складність життя в межах черняхівської культури.

Зважаючи на вищеописані характеристики довгих будинків черняхівської культури, можна зробити висновок, що вони відображають не лише побутові потреби та сфери діяльності їх мешканців, а й їхнє місце в суспільному устрої. Аргумент про те, що мешканці довгих будинків могли бути представниками великих патріархальних сімей, виглядає доволі обґрунтованим. Цю тезу підтримують значні розміри жител, які явно розраховані на велику кількість людей, що могли бути пов'язані як родинними, так і виробничими зв'язками.

Функціональна багатозадачність таких споруд – поєднання житлових, господарських, ремісничих та, ймовірно, ритуальних функцій – свідчить про автономність їхніх мешканців. Велика кількість побутового, ремісничого і сільськогосподарського інвентаря вказує на здатність цих сімей забезпечувати власні потреби, а також, можливо, здійснювати обмін та торгівлю.

Поширеність зброї як у довгих будинках, так і на поселеннях загалом, додає новий вимір до цього питання. Це може свідчити не лише про необхідність самозахисту, а й про певну військову організацію. Ймовірно, довгі будинки

---

¹ Магомедов Б. В., Левада М. Е. Оружие черняховской культуры// Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Симферополь, 1996. Вып.5. С. 304-323, 558-556.

² Тиханова М. А. Раскопки на поселении III— IV вв. у с. Лепесовка... С.178 – 191.

могли бути осередками, які об'єднували не лише сім'ї, а й громади, та відігравали важливу роль в участі у конфліктах.

Таким чином, довгі будинки черняхівської культури можна розглядати як багатофункціональні комплекси, які не лише задовольняли базові потреби їхніх мешканців, а й відображали їхнє соціальне становище, господарську незалежність і важливу роль у структурі черняхівського суспільства.

2.2. Загальні характеристики довгих будинків Барбарикуму

На півночі континентальної Європи та півдні Скандинавії довгий будинок був визначальною архітектурною формою для більшості подвір'їв протягом тривалого періоду — від бронзової доби до раннього середньовіччя. Ці споруди демонструють сталість конструктивних традицій і водночас пристосування до локальних умов. Основний план таких будинків відображає їхню функціональну організацію: орієнтація схід-захід забезпечувала максимально ефективне використання денного світла, а зонування простору дозволяло чітко розмежовувати житлові та господарські функції.

Типології жител цього регіону висувалися різними дослідниками, які звертали увагу на різні елементи устрою житла. Однак найбільш зріною для подальшого порівняльного аналізу є типологія Ханса-Йорга Карлсена (Х.-Й. Нюссе)¹. Типологічна класифікація планів жител, що відображена у його дослідженні, базується насамперед на конструктивних характеристиках споруд, а саме на залишках стовпових ям. Цей підхід дозволяє створити диференційовану типологію, яка враховує ключові особливості конструкцій, видимі в

---

¹ Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung ... S. 18.

розташуванні стовпів на плані. Основним критерієм класифікації є спосіб розташування стовпів, що визначають каркас будівлі.

Х.-Й. Нюссе виділив такі типи довгих жител з території *Germania Magna*:

1. Однонефні будинки – конструкції, у яких дах підтримується зовнішніми стінами або інтегрованими в них стовпами, без чіткого внутрішнього поділу.

2. Двонефні будинки – споруди, у яких внутрішній простір поділений одним рядом стовпів, що підтримують дах.

3. Тринефні будинки – конструкції, у яких два ряди стовпів утворюють три зони всередині: центральний неф та два бічні.

4. Будинки з комбінованою конструкцією – споруди, що поєднують елементи різних типів конструкцій.

Тут ми дещо не згодні з виділенням «однонефних» жител. Методологічно важливим є те, що стовпи, які підтримують дах, не обов'язково повинні бути заглиблені в землю, що зазначає і Х.-Й. Нюссе¹. Це дозволяє враховувати можливість існування конструкцій, які не залишають явних археологічних слідів, і розширює інтерпретаційний потенціал дослідження. Гелена Гамеров зазначала, що перехід в довгих будинках до даху, який спирається лише на стіни став одним з найбільших архітектурних досягнень раннього середньовіччя². Якби існувала можливість побудови жител ефективна площа яких більша за рахунок відсутності покрівельних стовпів, вони неодмінно стали б домінуючою формою будівництва.

Окрім стандартизованих моделей будівництва, існували численні будівлі, у яких поєднувалися різні методи розташування покрівельних стовпів. Археологічні знахідки свідчать про існування кількох типів поділу за нефами в

---

¹ Там само.

² Hamerow H. *Early Medieval Settlements: The Archaeology of Rural Communities in North-West Europe 400-900*. Oxford: Oxford university press, 2002. P. 15-16.

рамках однієї будівлі, що значно ускладнює типологічну класифікацію. Х.-Й. Нюссе виокремив їх в відповідний тип.

Проте головною метою Х.-Й. Нюссе стало не створення загальної типології будівель на основі конструктивних методів, а подальша їх диференціація. Він виявив місцеві, регіональні та надрегіональні традиції у будівництві. Для цього до класифікації будинків він включив додаткові критерії, що визначали їхню специфіку та функціональне призначення.

Серед таких ознак особливу увагу дослідник приділив характеристикам, які найбільше впливають на архітектурний вигляд та внутрішню організацію споруди. Серед цих чинників внутрішня структура будівлі та особливості будови стін.

Таким чином, Х.-Й. Нюссе виділив значну кількість типів довгих будинків для різних регіонів досліджуваної території. Серед регіонів, де автор визначає локальні типи, можна назвати: Нідерланди та Північну Німеччину; Ютландію та Данські острови; південь Швеції; Центральну та Південну Німеччину; Східну Німеччину.

Проте найважливішим результатом його роботи стало не лише окреслення локальних варіантів конструкцій, а й визначення їхньої хронологічної прив'язки. Саме це дозволяє простежити еволюцію будівельних традицій у різних регіонах, а також розуміти взаємозв'язки між типами конструкцій і культурними процесами, що відбувалися на цих територіях. Хронологічний підхід Х.-Й. Нюссе створює основу для співставлення типів довгих будинків у просторі та часі, що є ключовим у реконструкції соціальних та економічних аспектів життя спільнот того часу.

Якщо довгі будинки Північно-Західної Європи зазнали детального дослідження, що дозволило виділити їхні конструктивні типи, хронологічні особливості та регіональні варіації, то на території Польщі, особливо в межах

ареалу поширення пшеворської та вельбарської культур, ситуація значно складніша. Основною проблемою є фрагментарність археологічного матеріалу, обмеженість площ розкопок.

У таких умовах часто виникають труднощі з ідентифікацією типів конструкцій, реконструкцією їхнього функціонального призначення та встановленням хронологічної послідовності. До того ж, на відміну від територій Північно-Західної Європи, де довгі будинки зазвичай зберігаються краще за рахунок ґрунтових умов, дані щодо будівництва пшеворської та вельбарської культур часто дещо обмежені. Ця ситуація значно ускладнює створення повноцінної картини побуту й економіки населення цих культур, а також їхніх зв'язків з іншими регіонами.

Я. Шустер вписав довгі доми римського часу з території Польщі до загального кола західноєвропейських довгих будинків. Дослідник висловлює переконання, що території, на яких були поширені вельбарська та пшеворська культури, а також пов'язані з ними або похідні групи, входили до великої зони спільної будівельної традиції Північної та Центральної Європи¹. Характерною ознакою цієї традиції були довгі надземні будинки зі стовповою структурою, які об'єднували функції житла та господарських споруд.

Аналіз археологічних матеріалів з території Польщі доби заліза вказує на те, що, подібно до регіонів західного та північного Барбарікуму, довгі будинки зі стовповою конструкцією відігравали ключову роль у домобудівництві. Попри те, що ці споруди поки що недостатньо досліджені, археологам вдалося виділити перший тип довгих будинків, притаманний польським землям, а саме будинки типу Конотопа, характерні для пшеворської культури². Цей тип є важливою відправною точкою для подальших досліджень, оскільки очікується, що з

---

¹ Schuster J. Dom to nie tylko dach ... S. 102.

² Schuster J. Pierwszy typ długich domów na obszarze kultury przeworskiej – typ Konotopa// Kultura przeworska. Procesy przemian i kontakty zewnętrzne / Przeworsk Culture. Transformation processes and external contacts, Łódź, 2019. S. 533–549.

розширенням обсягу археологічного матеріалу кількість і різноманітність типів довгих будинків буде збільшуватися.

Будинки типу Конотопа мають чітко виражені конструктивні особливості, які відображають певні технологічні та соціальні аспекти будівництва (рис 6). Найбільш характерною рисою цих споруд є двоніфність. Крім того, для будинків типу Конотопа характерний поділ внутрішнього простору на кілька камер, зазвичай три. Це підкреслює складну організацію життєвого простору, що могла бути зумовлена функціональним зонуванням.

Однак важливо зазначити, що не завжди кожна камера таких будівель зберігала двоніфність. Це свідчить про різноманітність підходів до конструкції, можливі адаптації під конкретні потреби або обмеження. Таким чином, будинки типу Конотопа є цінним джерелом для розуміння особливостей домобудівництва пшеворської культури, а також демонструють тенденції, спільні для багатьох регіонів римського часу Барбарікуму.

Також одним із ключових питань, які постають перед дослідниками, є визначення потенційного існування двох регіональних зон¹. На півночі, у межах Вельбарської культури та споріднених археологічних груп, могли переважати триніфні споруди. На півдні ж, у межах Пшеворської культури, ймовірно, домінували двоніфні будинки. Чи підтвердиться ця гіпотеза, чи виявиться вона хибним інтерпретаційним підходом, стане зрозумілим у ході подальших досліджень. Це питання залишається відкритим, але його вирішення може значно розширити уявлення про будівельні традиції залізного віку в цьому регіоні.

---

¹ Schuster J. Dom to nie tylko dach ... 142.

2.3. Висновки

Дослідження черняхівських довгих будинків демонструє складність вивчення цих об'єктів через обмеженість наявних археологічних даних. Відсутність повної інформації, фрагментарність джерельної бази та недостатнє охоплення територій розкопок суттєво ускладнюють розуміння їхнього функціонального призначення, хронології, просторової організації та будівельних особливостей.

Однією з головних проблем є локалізація довгих будинків у межах поселень, яка виявляє значну варіативність. Приклади, як-от поселення Леськи, демонструють, що існуючі гіпотези щодо лінійного розташування будинків потребують перегляду через недостатність репрезентативного матеріалу. Аналогічно, відсутність масових розкопок та детальних карт ускладнює можливість виявлення закономірностей забудови.

Проблема хронології довгих будинків також залишається відкритою. Наявні дані не дозволяють створити чіткий хронологічний ряд, що пов'язано з відсутністю стратиграфічних матеріалів та супутніх артефактів, які могли б допомогти в датуванні об'єктів. Використання сучасних методів датування та розширення бази джерел є ключем до вирішення цього питання.

Класифікація довгих будинків за конструктивними особливостями дозволяє виділити декілька основних типів, таких як тринефні будинки, будинки з одним рядом стовпів та двокамерні споруди. Кожен із цих типів має свої характерні риси, площу, пропорції та орієнтацію, що відображають як локальні адаптації, так і ширші архітектурні традиції черняхівської культури. Наприклад, тринефні будинки характеризуються значною площею та функціональністю, тоді як двокамерні споруди можуть свідчити про специфічні соціальні чи господарські потреби.

Важливо підкреслити, що інвентар довгих будинків свідчить про їхню багатофункціональність. У будинках знаходять як побутові, так і ремісничі предмети, а також ознаки статусного споживання, що ускладнює їхню однозначну функціональну характеристику. Деякі типи жител, як-от будинки з одним рядом стовпів, демонструють чіткий зв'язок із господарською діяльністю, тоді як інші залишають відкритим питання їхнього призначення.

Загалом, аналіз черняхівських довгих будинків вказує на необхідність подальших комплексних досліджень, спрямованих на розширення джерельної бази та вдосконалення методів археологічної фіксації. Лише за цих умов можна очікувати отримання повнішого уявлення про їхню роль у структурі поселень черняхівської культури, хронологічний розвиток та архітектурні особливості.

Довгі будинки були визначальною архітектурною формою у Північній Європі та на півдні Скандинавії, займаючи ключове місце у забудові з бронзової доби до раннього середньовіччя. Вони слугували не лише житловими, але й господарськими спорудами, демонструючи сталу конструктивну традицію з одночасним пристосуванням до локальних умов. Основний план таких будинків відображав їхню функціональну організацію: орієнтація будівель зі сходу на захід забезпечувала ефективне використання денного світла, а чітке зонування простору дозволяло розділяти житлові та господарські функції, що було важливим для соціально-економічного укладу тогочасних спільнот.

Типологія довгих будинків, запропонована Х.-Й. Нюссе, базується на конструктивних характеристиках споруд, зокрема на розташуванні стовпових ям. Він виділив чотири основні типи: однефні будинки, де дах підтримувався зовнішніми стінами або інтегрованими в них стовпами; двонефні будинки, у яких внутрішній простір поділявся одним рядом стовпів; тринефні будинки з двома рядами стовпів, що створювали центральний неф і два бічних; і комбіновані конструкції, які поєднували елементи різних типів. Х.-Й. Нюссе також враховував регіональні особливості та хронологічну прив'язку цих будівель, що

дозволяло простежити еволюцію будівельних традицій у різних частинах *Germania Magna*, включаючи Нідерланди, Північну та Східну Німеччину, Данські острови та південь Швеції.

Одним із важливих аспектів досліджень Х.-Й. Нюссе було врахування конструкцій, які не залишають явних археологічних слідів. Це відкриває нові можливості для інтерпретації архітектурних досягнень, таких як розвиток дахів, які спиралися лише на стіни. Такі будівлі дозволяли розширити внутрішній простір, що могло бути одним із найбільших архітектурних досягнень раннього середньовіччя. Археологічні знахідки також свідчать про існування споруд зі змішаними конструктивними елементами, що значно ускладнює типологічну класифікацію.

На території сучасної Польщі ситуація ускладнюється фрагментарністю археологічного матеріалу та обмеженістю площ розкопок. Попри це, Ян Шустер вказує, що території пшеворської та вельбарської культур входили до великої зони спільної будівельної традиції Північної та Центральної Європи, де домінували довгі будинки зі стовповою структурою. Попередні дослідження дозволяють припустити, що у Вельбарській культурі переважали тринефні будинки, тоді як у Пшеворській — двонефні. Однак ці припущення потребують подальшого підтвердження.

Головною метою Х.-Й. Нюссе було не лише створення загальної типології довгих будинків, але й виявлення місцевих, регіональних та надрегіональних будівельних традицій, а також їх хронологічної прив'язки. Це дозволило визначити зв'язки між типами конструкцій, регіональними відмінностями та культурними процесами. Хронологічний підхід є ключовим для реконструкції соціальних та економічних аспектів життя спільнот того часу. Подальші дослідження довгих будинків на різних територіях відкривають можливості для глибшого розуміння еволюції будівельних традицій, міжрегіональних зв'язків і побуту тогочасного населення.

РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОВГИХ БУДИНКІВ НА ПОСЕЛЕННЯХ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА БАРАБАРИКУМУ

Ян Шустер висунув припущення, що довгі будинки черняхівської культури належать до загальноєвропейської традиції домобудування, яка характерна для Барбарикуму¹. Проте через обмеженість доступних матеріалів дослідник не зміг повністю аргументувати свою тезу. Очевидно, що підтвердження або спростування цього твердження є важливим завданням для розуміння будівельних традицій та культурних зв'язків черняхівської культури з іншими регіонами.

Для вирішення цього питання необхідно провести детальний порівняльний аналіз конструктивних і функціональних характеристик довгих будинків черняхівської культури та аналогічних споруд Барбарикуму. За основний критерій порівняльного аналізу необхідно взяти існуючу типологію довгих будинків і порівнювати житла всередині кожного з типів. Такий підхід дозволить виявити відмінності та подібності між черняхівськими будівлями та спорудами, поширеними в інших регіонах Барбарикуму.

У контексті цього аналізу важливо звернути увагу не лише на конструктивні особливості, а й на просторову організацію, співвідношення сторін, площу, наявність та розташування опалювальних пристроїв, а також характер виявленого інвентарю.

Комплексне дослідження, дозволить дати обґрунтовану відповідь на питання про належність довгих будинків черняхівської культури до загальноєвропейської традиції. Окрім того, воно сприятиме кращому розумінню характеру культурних контактів між черняхівськими спільнотами та населенням

---

¹ Schuster J. Herzprung... 246-249.

Барбарікуму, а також дозволить оцінити масштаби та напрями впливу європейських будівельних традицій на території України.

3.1. Порівняльний аналіз тринефних жител черняхівської культури та поселень Барбарікуму

Тринефні споруди є найбільш помітними на території Барбарікуму, однак в ареалі поширення черняхівської культури вони не настільки поширені. Незважаючи на це, їх ступінь збереженості та дослідженості є найвищою серед усіх типів довгих будинків черняхівської культури. Це відкриває можливість для проведення детального аналізу їх конструктивних особливостей, просторової організації та функціонального призначення. Такий аналіз дозволяє виявити як спільні риси з тринефними спорудами інших регіонів Барбарікуму, так і локальні особливості, що відображають специфіку черняхівської традиції домобудування.

Аналогії з черняхівськими тринефними житлами можна знайти серед типів північно-західної Європи та південної Скандинавії, хоча ці споруди не є повністю ідентичними. Черняхівські житла, як і споруди Барбарікуму, демонструють ключові конструктивні риси тринефної структури. Вони використовують два ряди внутрішніх стовпів, які поділяли простір на три нефи: центральний, ширший неф, що зазвичай виконував житлову функцію, та два бічні, що могли слугувати для зберігання чи господарських потреб. Це створювало зручний розподіл простору, сприяло ефективному використанню площі та забезпечувало міцність конструкції.

Однак розміри черняхівських тринефних будинків значно менші порівняно з довгими будинками північно-західної Європи, які могли сягати значних

масштабів. Менші розміри черняхівських будинків суттєво впливали на спрощення їхньої структури. Зокрема, у черняхівських будинках рідко спостерігається значна кількість відділень або складні системи розташування внутрішніх стовпів, що часто зустрічаються у більших аналогах Барбарікуму.

Різниця в розмірах також позначалася на функціональному призначенні будинків. Якщо для великих тринефних споруд північно-західної Європи характерна багатофункціональність, яка включала житлові, господарські та ремісничі зони, то черняхівські тринефні будинки, ймовірно, були переважно житловими об'єктами, пристосованими до потреб однієї родини або невеликої соціальної групи. Ускладнена структура довгих будинків Барбарікуму, зокрема наявність додаткових конструктивних елементів, таких як окремі приміщення чи господарські ями всередині будівель, вказує на більш складну організацію життєдіяльності.

Показовим є те, що аналогії до черняхівських тринефних будинків можна знайти серед споруд типу *Kurzhaus* – так званих коротких будинків, поширених на території Барбарікуму (рис. 7). Ця група охоплює невеликі за розмірами споруди з різноманітною конструкцією, що свідчить про їх гнучкість у пристосуванні до потреб мешканців. Важливо підкреслити, що *Kurzhaus* не є єдиним типом будівлі, а радше збірною категорією, яка включає менші версії довгих будинків, адаптовані до конкретних умов або потреб¹.

З точки зору функціонального призначення, *Kurzhaus* зазвичай описуються як зменшені *Wohnstallhaus*. Це робило їх універсальними для потреб однієї сім'ї чи невеликої групи людей. Варто зазначити, що припущення про маргінальний статус мешканців таких будівель, яке побутувало раніше, було спростоване².

---

¹ Zimmermann W. H. Die Siedlungen des 1. bis 6. Jahrhunderts nach Christus von Flögeln-Eekhöltjen, Niedersachsen: Die Bauformen und ihre Funktionen// Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet. 1992. S. 102.

² Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung ... S. 103-104.

Kurzhaus періодично виконували роль центральних споруд поселень, що підкреслює їх значущість у соціальній структурі спільнот.

Подібність черняхівських тринефних будинків до Kurzhaus може свідчити про певну типологічну спорідненість, що відображає загальноєвропейські тенденції у домобудуванні. Однак варто звернути увагу на локальні відмінності: черняхівські будинки можливо були зосереджені переважно на житловій функції, тоді як Kurzhaus могли бути більш багатофункціональними.

Зменшений масштаб черняхівських тринефних будинків може бути зумовлений як природними факторами, такими як доступність будівельного матеріалу, характер ґрунту, так і соціально-економічними умовами. Можливо групи що мешкали у довгих будинках Барбарікуму були більшими за кількістю членів. Таким чином, хоч черняхівські тринефні житла і можна вважати частиною загальноєвропейської будівельної традиції, їх конструктивні та функціональні особливості демонструють локальну адаптацію цієї традиції до специфіки регіону та культури.

Таким чином, прирівняння черняхівських тринефних будинків до категорії невеликих споруд на кшталт Kurzhaus може допомогти краще зрозуміти їх функції, роль у поселенській структурі та соціальний статус їхніх мешканців. Вони демонструють локальну адаптацію загальноєвропейських архітектурних традицій, пристосованих до умов черняхівської культури.

Черняхівські тринефні будинки демонструють певні подібності з типами будівель, відомими під назвами Toftanäs та Hodde. Попри схожість, черняхівські будинки не можуть бути повністю віднесені до жодної з вищезгаданих груп. Відмінності полягають у їхніх розмірах та просторовій організації.

Тип Toftanäs, поширений на півдні Скандинавії, має добре визначені характерні ознаки¹. Це, насамперед, близьке розташування стінних стовпів, що

---

¹ Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung ... S. 222.

іноді поєднується зі стіновими траншеями (рис. 8). Такі конструктивні особливості дозволяють забезпечити стійкість і тривкість будівлі. Додатковою визначальною рисою є рівномірна відстань між парами покрівельних стовпів, кількість яких зазвичай варіюється від п'яти-шести до десяти пар. Ширина будинків коливається від 4,6 до 5,8 метрів, із середнім значенням близько 5,5 метрів. За довжиною, яка сягає 30–40 метрів і більше, ці будинки належать до найбільших споруд свого часу.

Черняхівське житло № 2 із поселення Будешти демонструє певну подібність до будинків типу *Toftanäs*. Воно має деякі спільні конструктивні риси, зокрема схожий спосіб розташування стінних стовпів. Однак існують і суттєві відмінності. Розміри житла № 2 значно скромніші, що може свідчити про адаптацію загальноєвропейських будівельних принципів до локальних умов. Особливо цікавою є присутність стовпа, який не має пари, розташованого напроти входу. Ця деталь є відмінною від типових представників *Toftanäs* і може вказувати на специфічність конструктивного підходу даного будинку.

Житло № 2 із поселення Будешти також демонструє певну подібність до типу *Nodde*, поширеного на території Ютландії¹. Довгі будинки цього типу характеризуються наявністю чотирьох пар опорних стовпів, які зазвичай розташовані рівномірно (рис. 9). Симетричність є ключовою рисою конструкції, що забезпечує гармонійний розподіл ваги даху та загальну стабільність будівлі.

Особливо важливою особливістю є розташування входів. У більшості будинків типу *Nodde* вони розташовані один навпроти одного приблизно посередині довгих сторін будівлі. Вхід позначається бічними дверними стовпами, що забезпечують додаткову підтримку. У деяких випадках можна ідентифікувати лише один вхід, розташований на одній із довгих сторін, або ж

---

¹ Там само. S. 138.

вхід може бути децентралізованим, але все ще знаходиться в межах проміжку між середніми парами опорних стовпів.

У житлі № 2 із Будештів спостерігається схожість із цим типом через наявність опорних стовпів, що демонструють тяжіння до симетричності та розположення входу між середніми парами покрівельних стовпів. Проте, як і у випадку з аналогіями до типу Toftanäs, будівля з Будештів має менші розміри, ніж класичні представники типу Hodde.

Ця подібність, поряд із відмінностями, вказує на можливий вплив північноєвропейських традицій будівництва на черняхівські житла, адаптованих до місцевих умов та потреб. Житло № 10 слугує прикладом того, як черняхівська культура інтегрувала елементи архітектури інших регіонів, водночас створюючи унікальні конструктивні рішення.

3.2. Порівняльний аналіз дво- та однефних жител черняхівської культури та поселень Барбарікуму

Виділення подібностей між черняхівськими довгими жителями і двонефними спорудами Барбарікуму дійсно є складним завданням, однак певні паралелі можна простежити. Одним із таких прикладів є споруда з поселення Велика Слобідка, яка демонструє схожість з житлами типу Oss 5, характерними для Барбарікуму (рис. 10).

Спільною рисою будівель типу Oss 5 є їхні характерні конструктивні особливості, такі як регулярно розташовані подвійні стовпи вздовж стін, що забезпечують стабільність конструкції¹. Ці будинки зазвичай мають чіткий поділ

---

¹ Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung ... S. 222.

на дві частини, що дає їм певну «двокамерність». Додатково, присутність протилежних входів часто ідентифікується через стовпчики, які виступають трохи над поверхнею стін, а форма будівель варіюється від прямокутної до такої, що включає округлі вузькі сторони. Втім, в багатьох випадках точний хід стін залишається недостатньо зрозумілим через обмежену збереженість.

У споруді з поселення Великої Слобідки певні елементи південної стіни демонструють подібність до конструкцій типу Oss 5. Наприклад, рівномірне розташування стовпів може свідчити про використання аналогічних архітектурних принципів, спрямованих на забезпечення стійкості та рівноваги конструкції. Однак існують питання щодо функціональної сутності цих конструкцій.

Однією з можливих інтерпретацій є припущення, що характерні елементи південної стіни у Великій Слобідці могли виникнути в результаті ремонту. Це могло бути спробою укріпити стіну за рахунок додаткових опор або пристосувати будівлю до нових умов її використання. Подібні модифікації є типовими для будівель, які використовувалися протягом тривалого періоду часу, коли зміни конструкції диктувалися необхідністю продовження їхньої експлуатації.

Іншою версією є припущення про створення таких опор із самого початку з метою адаптації будівлі до місцевих умов, наприклад, у випадку нестабільного ґрунту чи впливу кліматичних факторів. Такий підхід міг бути зумовлений прагненням підвищити стійкість конструкції до природних факторів, забезпечуючи її тривале функціонування.

Відповідно, хоча подібність із типом Oss 5 є помітною, інтерпретація цих архітектурних елементів потребує додаткових досліджень, включаючи аналіз контексту та матеріалів, які оточують споруду.

Щодо однефних будинків, аналіз архітектури черняхівських довгих жител цього типу виявляє складності у знаходженні прямих аналогій із західноєвропейськими пам'ятками. Однефні житла, зафіксовані на територіях Нідерландів та Північної Німеччини, мають значно більшу кількість стовпових ям, що є логічним результатом потреби в додатковій підтримці стін через зосередження ваги даху на зовнішніх конструкціях¹. Для таких споруд характерні масштабні розміри, що, у свою чергу, потребують більше опор.

Житло № 3 із поселення Загайкани демонструє зовсім інший підхід до конструкції². Кількість стовпових ям, які можна віднести до стінових стовпів, значно менша, ніж у західноєвропейських аналогах. Це може свідчити про іншу архітектурну традицію або інші технічні рішення. Відношення довжини до ширини в цьому житлі також відрізняється від західноєвропейських споруд.

Подібні відмінності виявляються й у порівнянні із однефними житлами Центральної та Південної Німеччини. Останні, незважаючи на невеликі розміри, характеризуються симетричною системою розташування пар стовпів, що забезпечує стабільність конструкції³. У випадку з житлом із Загайкан симетрія спостерігається лише у певних парах стовпів, таких як ями № 9 і 10, а також № 4 і 15. При цьому основна маса стовпових ям зосереджена біля коротшого боку споруди, що може вказувати на особливості використання простору всередині житла.

Можливо висунути припущення щодо функціонального призначення симетричних пар стовпів, які могли позначати протилежні входи. Подібне спостерігається у довгих будинках Барбарікуму, де вхідні отвори часто симетрично розташовані на протилежних сторонах. Однак у випадку житла з

---

¹ Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung ... S. 28-34.

² Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья... С. 88-90.

³ Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung... S. 235-237.

Загайкан це твердження потребує уточнення, оскільки ширина споруди значно менша, що впливає на архітектурну логіку.

Одним із важливих аспектів аналізу черняхівських довгих будинків є наявність камер, які позначаються через стовпові ями внутрішніх стін. Ця характеристика чітко вирізняє черняхівські однефні будинки від їхніх аналогів у Барбарикумі, де така ознака, як правило, не властива однефним довгим будинкам. У контексті черняхівської культури поділ житлових приміщень на кілька камер є поширеним явищем якраз серед однефних споруд.

Особливий інтерес становить житло № 2 з поселення Русяни, статус якого залишається дискусійним через відсутність опублікованого плану. Текстовий опис житла відкриває можливість для різних інтерпретацій його конструкції та функціонального призначення. Одним із можливих варіантів є поділ цього житла на дві камери, одна з яких була однефною, а інша — двонефною. Така конструкція могла поєднувати різні архітектурні традиції або функції в одній споруді.

Якщо ця інтерпретація дійсна, це відкриває новий напрямок у дослідженні взаємодії архітектурних типів черняхівської культури та Барбарикуму. Житло з Русян може бути прикладом перехідного типу будівлі, яка поєднує в собі елементи одно- і двонефних споруд. Це також може свідчити про існування гнучких будівельних традицій, здатних адаптуватися до місцевих умов або соціальних потреб.

Отже, характеристика черняхівських довгих будинків через їхню камерну структуру є важливим фактором для розуміння відмінностей та подібностей у будівельних традиціях між черняхівською культурою та Барбарикумом.

3.3. Зв'язки черняхівських довгих будинків зі спорудами вельбарської та пшеворської культур.

Зв'язок черняхівської культури з вельбарською та пшеворською культурами є одним з ключових аспектів вивчення її формування та розвитку. Проникнення елементів цих культур у черняхівський ареал підтверджується археологічними свідченнями. Особливу увагу дослідників привертають північно-західні компоненти, які міцно інтегрувалися в черняхівську культуру, зокрема в поховальний обряд, матеріальну культуру та архітектуру.

Одним із найпомітніших аспектів такого впливу є біритуалізм ґрунтових могильників, що передбачає співіснування обрядів інгумації та кремації¹. Цей поховальний звичай є характерним для вельбарської культури й поширився на території черняхівської, ставши одним із її визначальних елементів. Поряд із цим спостерігаються запозичення окремих типів поховань, які свідчать про міжкультурні контакти та обмін ідеями в обрядовій сфері.

Матеріальна культура черняхівської культури також демонструє численні приклади наслідування форм ліпної кераміки, характерної для вельбарської традиції. Подібності простежуються як у техніці виготовлення, так і в орнаментальних мотивах, що свідчить про прямий культурний вплив. Аналогічно, деталі одягу, прикраси та предмети побуту часто відображають центральноєвропейські стилістичні тенденції, зокрема поширені в ареалі вельбарської та пшеворської культур.

Зброя центральноєвропейських типів, знайдена в контексті черняхівської культури, є ще одним доказом тісних зв'язків із західними сусідами. Її наявність свідчить не лише про військові контакти, але й про певний ступінь соціального обміну, який міг включати торгівлю або навіть спільні політичні й військові дії.

---

¹ Кропоткин В. В. Могильник черняховского типа в с. Ризино Черкасской обл. (к вопросу о происхождении черняховской культуры) / В.В. Кропоткин // *Slavia antiqua*. 1971. Т. 18. С. 197-205.

Довгі будинки, як важливий архітектурний елемент, також відображають впливи північно-західної Європи на черняхівську культуру. Характер зв'язків між цими культурами часто простежується в археологічних пам'ятках, які демонструють змішані або перехідні ознаки. Поселення Лепесівка є одним із найяскравіших прикладів такого перехідного характеру, що значно ускладнює його однозначне культурне визначення.

Лепесівка вирізняється як за своїм географічним розташуванням, так і за археологічними знахідками, які вказують на впливи як черняхівської культури, так і її північно-західних сусідів. Наявність довгих будинків із характерними конструктивними рисами, подібними до будівель пшеворської та вельбарської культур, підкреслює перехідний статус поселення. Ці споруди можуть вважатися результатом культурного синтезу, де локальні традиції поєднувалися з запозиченими елементами.

Археологічні дані з Лепесівки також свідчать про різноманіття впливів у матеріальній культурі. Наприклад, знайдені тут керамічні вироби, знаряддя праці та прикраси демонструють риси як черняхівської, так і вельбарської традицій. Це ще більше підкреслює значення Лепесівки як важливого вузла культурних контактів. Особливості поховального обряду, наявність елементів біритуалізму та архітектурні характеристики довгих будинків свідчать про те, що це поселення слугувало своєрідним мостом між різними регіонами й культурними традиціями.

Отже, поселення Лепесівка є прикладом складного процесу культурної взаємодії, що відображає інтеграцію та адаптацію північно-західних елементів у рамках черняхівської культури. Його перехідний характер не лише ускладнює його культурне визначення, але й робить його важливим об'єктом для дослідження міжкультурних зв'язків у добу пізньої античності.

Загалом зв'язки черняхівської культури з вельбарською культурою виразно простежуються, зокрема через поширення керамічного матеріалу.

Вельбарський ліпний посуд є присутнім на значній кількості черняхівських поселень, включених нами до каталогу¹. Більш ніж половина таких поселень містить зразки цього посуду, що свідчить про активні контакти між цими культурами. Подібний розподіл спостерігається й у випадку з пшеворським ліпним посудом, що додатково підтверджує інтеграцію північно-західних культурних елементів в черняхівське середовище.

Важливість цього явища полягає не лише в поширенні окремих видів кераміки, але й у розумінні масштабів і напрямків культурного обміну. Існує загальне уявлення про тривалість у традиціях виготовлення ліпного посуду, що робить їх особливо яскравим маркером культурних обмінів². Ліпний посуд, виготовлений за традиціями вельбарської та пшеворської культур, демонструє як торгівельні зв'язки, так і взаємне проникнення населення культур. Його наявність у черняхівських поселеннях може свідчити про торгівлю, переселення окремих груп або навіть культурну асиміляцію, що відбувалася протягом певного періоду.

Таким чином, поширення вельбарської та пшеворської кераміки на черняхівських поселеннях є одним із ключових аспектів, які дозволяють реконструювати процеси культурної взаємодії. Це також дає змогу глибше зрозуміти характер зв'язків між різними археологічними культурами Центральної та Східної Європи, а також окреслити шляхи проникнення цих елементів у черняхівське середовище.

Повертаючись до питання довгих будинків, необхідно звернути увагу на можливі відповідності між черняхівськими комплексами та довгими спорудами вельбарської і пшеворської культур. Серед українських пам'яток вельбарської культури одним із найкраще вивчених поселень є Хрінники (урочище Шанків

---

¹ Милашевський О. С. Північно-західний компонент черняхівської культури (за матеріалами ліпного посуду): дис. ...канд. іст. наук. Київ, 2017.

² Гудкова А. В. Лепная керамика ранней черняховской культуры// *Stratum Plus*. 2003-2004. 4. С. 383-396.

Яр)¹. Тут зафіксовано три споруди, які потенційно можуть бути класифіковані як довгі будинки: житло № 11, житло № 12 і споруду № 18. Проте всі вони досліджені лише частково, що ускладнює їхній точний аналіз та визначення.

У межах досліджених ділянок цих споруд не виявлено чіткої системи розташування стовпових ям, яка б дозволила впевнено ідентифікувати ці споруди як довгі будинки класичного типу, характерного для вельбарської культури. Їхня часткова збереженість та фрагментарний стан залишків не дають змоги реконструювати план будівель або їх функціональне призначення з достатньою впевненістю. Попри це, факт їхньої можливої належності до категорії довгих будинків заслуговує на подальший аналіз.

Подібна ситуація зберігається і на інших пам'ятках вельбарської культури в Україні, що свідчить про загальну проблему недостатньої збереженості та документованості таких споруд. Для встановлення конкретних паралелей із черняхівськими довгими будинками потрібні додаткові дослідження, особливо в частині виявлення систем стовпових конструкцій, їх пропорцій та внутрішнього планування. Такий підхід дозволив би краще зрозуміти, чи справді існують прямі аналогії між довгими будинками черняхівської культури та спорудами вельбарської культурної традиції, чи ці схожості мають лише поверхневий характер.

Якщо розглядати довгі будинки пшеворської та вельбарської культур, ситуація виявляється складнішою через характер розташування стовпових ям. На багатьох поселеннях їх розміщення є хаотичним, що суттєво ускладнює спроби реконструювати вигляд і конструкцію цих споруд. Така невпорядкованість залишків, можливо, зумовлена як технічними особливостями будівництва, так і особливостями методів досліджень.

---

¹ Козак Д. Н. Поселення неврів, слов'ян та германців на Стирі. Київ, 2012. 264 с.

Однак у тих випадках, коли система стовпових ям чітко простежується, її конфігурація зазвичай відповідає типам, характерним для західноєвропейської традиції будівництва довгих будинків. Це вказує на певний зв'язок між будівельною культурою пшеворської та вельбарської культур і типологічними рисами, притаманними іншим регіонам Барбарікуму, зокрема Східній Німеччині.

У спробах встановлення відповідностей між пшеворськими та черняхівськими житлами можна звернути увагу на вищезгадане житло з поселення Русяни. Його конструкція певною мірою нагадує житла типу Конотопа, характерні для пшеворської культури. Зокрема, в обох випадках простежується поділ на кілька камер, причому одна з них може зберігати риси двонефності. Такий поділ відображає можливість функціонального зонування внутрішнього простору, що є спільною рисою для обох культур.

Проте розвиток цієї паралелі стикається зі значними труднощами. Основною з них є відсутність точного плану житла, який дозволив би провести детальний аналіз його конструктивних особливостей та порівняти їх із пшеворськими аналогами. Це ускладнює оцінку подібностей у розташуванні опорних стовпів, організації входів і планувальних рішень. Окрім того, серед матеріалів поселення Русяни не виявлено артефактів, які б однозначно вказували на контакти чи впливи пшеворської культури, що могло б додатково підтвердити цю гіпотезу.

Незважаючи на це, наявність певних конструктивних подібностей, таких як багатокамерність та двонефність, вказує на можливість існування спільних тенденцій у будівельній традиції цих культур. Водночас відсутність пшеворського матеріалу на поселенні та недостатність даних про саме житло не дозволяють впевнено стверджувати про прямі зв'язки чи запозичення. Таким чином, подібність у цьому випадку залишається гіпотетичною і потребує подальших досліджень.

Черняхівські довгі будинки, порівняно з пшеворськими та вельбарськими, є меншими за розмірами і мають простішу структуру стовпових конструкцій. У той час як західноєвропейські споруди характеризуються складнішою внутрішньою організацією та розподілом стовпів, черняхівські житла демонструють значно спрощений підхід до архітектурних рішень.

Ця різниця між черняхівськими довгими будинками та спорудами пшеворської і вельбарської культур свідчить про адаптацію північно-західних впливів до місцевих умов, що призвело до створення унікальної архітектурної традиції в рамках черняхівської культури.

Просуваючись на південь, від Помор'я до території України, довгі будинки, здається, зазнали певної еволюції, яка перегукується з тенденціями, притаманними будівельній традиції на території Швеції¹. Починаючи з бронзової доби й аж до епохи вікінгів, на цих землях спостерігається тенденція до зменшення площі довгих будинків і спрощення їх конструктивної системи стовпів (рис. 11). Аналогічний процес, імовірно, відбувався і на території черняхівської культури, що дозволяє припустити подібність у загальному векторі еволюції цієї архітектурної традиції.

На нашу думку, таку еволюцію могли зумовити кілька факторів. Перш за все, слід звернути увагу на ресурси. Зменшення кількості доступного лісу, необхідного для побудови великих споруд і обігріву просторих приміщень, могло відігравати ключову роль. У регіох із меншою кількістю деревини будівельники були змушені скорочувати розміри житла, що безпосередньо впливало на спрощення конструкції.

Етно-соціальні фактори також могли бути визначальними. Прийшли групи населення, які, ймовірно, принесли традицію довгих будинків на південь, могли

---

¹ Tesch S. Houses, Farmsteads, and Long-term Change: A Regional Study of Prehistoric Settlements in the Köpinge Area, in Scania, Southern Sweden. Uppsala, 1993. 232 p.

бути невеликими за чисельністю, що знижувало потребу у довгих житлах та їх великому розмірі.

Також не можна виключати, що зміни у структурі патріархальної родини, наприклад, її зменшення або перехід до менш складних соціальних організацій, вплинули на зменшення розмірів будівель. Однак висновки щодо етносоціальних змін потребують додаткового вивчення та залучення широкого спектра археологічних, етнографічних і соціологічних даних, оскільки без цього вони залишаються частково спекулятивними.

Ця багатofакторність свідчить про складний і багатовекторний характер змін, які відбувалися в будівельних традиціях під впливом природних, економічних і соціальних обставин. Дослідження таких аспектів дозволяє глибше зрозуміти адаптацію архітектурних традицій у контексті мінливого середовища та соціокультурних умов.

3.4. Висновки

Довгі будинки черняхівської культури демонструють яскравий приклад інтеграції загальноєвропейських будівельних традицій із локальними особливостями. Незважаючи на подібності до будівель Барбарікуму, зокрема до тринефних споруд та однефних жител північно-західної Європи й Скандинавії, вони мають специфічні риси, які відображають соціально-економічні, природні й культурні умови регіону.

Черняхівські тринефні будинки, хоч і поділяють спільні конструктивні елементи з будівлями типу Toftanäs чи Hodde, значно поступаються їм у масштабах і складності структури. Це свідчить про адаптацію архітектурних принципів до потреб невеликих соціальних груп, які мешкали в цих будинках,

переважно як у житлових спорудах. Менші розміри будинків також сприяли їхній функціональній спеціалізації, відмінній від багатофункціональних довгих споруд Барбарікуму.

Аналіз одно- та двонепних жител також засвідчує іншу будівельну традицію. Споруди демонструють помітну різницю у конструктивних підходах і використанні простору порівняно із західноєвропейськими аналогами. Зокрема, житла із Загайкан чи Великої Слобідки виявляють локальні особливості в організації простору та застосуванні архітектурних прийомів.

Загалом, довгі будинки черняхівської культури є унікальним синтезом європейських традицій домобудування та місцевих архітектурних рішень. Їхній порівняльний аналіз дозволяє краще зрозуміти культурні контакти між черняхівськими спільнотами й іншими регіонами, а також виявити масштаб і напрями впливу архітектурних традицій Барбарікуму на території черняхівської культури. Подальші дослідження у цій сфері можуть сприяти уточненню типології довгих будинків та їхнього функціонального призначення.

Черняхівська культура являє собою яскравий приклад складного синтезу локальних традицій із північно-західними впливами, насамперед вельбарської та пшеворської культур. Її формування відображає тісну взаємодію різних етнокультурних груп, що мешкали на території Центральної та Східної Європи в пізньоримську добу. Саме ці контакти визначили унікальний характер черняхівської культури, який проявляється у матеріальній культурі, архітектурі, поховальному обряді та ремісничих традиціях.

Аналіз особливостей черняхівської культури дозволяє краще зрозуміти соціокультурні й економічні процеси пізньоримської доби. Ця культура виступає свого роду "містком" між локальними традиціями регіону та загальноєвропейськими тенденціями. Вона демонструє, як взаємодія різних етнічних та культурних груп могла сприяти утворенню складних соціальних

структур, які мали важливе значення для подальшого розвитку історичних процесів у регіоні.

Інтеграція елементів вельбарської культури, таких як біритуалізм у поховальному обряді, зумовила значну зміну місцевих традицій і стала однією з ключових характеристик черняхівської культури. Співіснування інгумації та кремації, характерне для вельбарського ареалу, увійшло до повсякденної практики й визначило специфіку ґрунтових могильників.

Не менш значущим є вплив пшеворської культури, який виявляється у формі кераміки, техніці її виготовлення та орнаментиці. Ліпний посуд, характерний для цих культур, часто трапляється на черняхівських поселеннях, свідчачи про торговельні й етнокультурні контакти.

Знайдені артефакти відображають не лише пряме запозичення, але й адаптацію цих елементів до локальних традицій, що дозволило сформувати унікальний матеріальний комплекс. Особливу увагу викликають прикраси, зброя та побутові предмети, які засвідчують взаємопроникнення культур через соціальні та економічні обміни.

Архітектурні впливи також є важливим показником культурного синтезу. Довгі будинки черняхівської культури, хоч і відрізняються спрощеною конструкцією, відображають північно-західні будівельні традиції. Водночас їх еволюція на території України вказує на адаптацію до місцевих умов і ресурсів. Поселення Лепесівка стає яскравим прикладом такого синтезу, поєднуючи риси черняхівської культури з елементами архітектури пшеворської та вельбарської традицій. Характерні конструктивні особливості довгих будинків цього регіону, їхній спрощений план і зменшені розміри є результатом локальної адаптації, зумовленої екологічними, соціальними та економічними факторами.

Значення міжкультурних зв'язків особливо виразно проявляється у поширенні вельбарської та пшеворської кераміки, яка слугує маркером

культурної взаємодії. Наявність таких артефактів на черняхівських поселеннях свідчить про активний культурний обмін, у якому ключову роль відігравали як торгівля, так і переселення окремих груп населення. Подібності в керамічних традиціях є важливими для реконструкції напрямів і масштабів культурного обміну, що відбувався між цими регіонами.

Отже, зв'язки черняхівської культури з вельбарською та пшеворською є багатограними і охоплюють як матеріальну культуру, так і соціальні аспекти. Цей вплив сприяв формуванню нових традицій у поховальній сфері, архітектурі та ремеслах, створюючи унікальний культурний феномен, що поєднує риси різних археологічних спільнот. Дослідження цих зв'язків дозволяє глибше зрозуміти складні процеси культурної інтеграції та адаптації, які були характерними для регіону у пізньоримський час.

ВИСНОВКИ

Довгі будинки в контексті черняхівської культури є не лише архітектурним феноменом, але й важливим свідченням культурного синтезу, характерного для цієї спільноти. На початку їх дослідження довгі будинки залишалися поза увагою, однак згодом вони стали об'єктом окремих наукових студій, зокрема завдяки роботам таких дослідників, як Е. А. Рікман¹. Питання локалізації, хронології та функціонального призначення цих будівель усе ще залишається відкритим, що зумовлює потребу в розширенні польових досліджень і використанні сучасних методів фіксації.

Завдяки порівнянню черняхівських довгих будинків із аналогічними спорудами Західної Європи вдалося виявити низку спільних рис, які свідчать про певну культурну та технічну спадкоємність у будівельних традиціях. Зокрема, тринефна структура та зонування простору виступають характерними елементами як західноєвропейських, так і черняхівських споруд, що свідчить про прагнення ефективно використовувати внутрішній простір будівель.

У Західній Європі такі будинки відігравали важливу роль у процесах соціально-економічної трансформації, починаючи з неоліту, коли відбувалося формування перших постійних поселень, і аж до раннього середньовіччя, коли ці будівлі стали символом сталих господарських і соціальних структур. Ця архітектурна традиція забезпечувала не лише зручність побуту, але й відображала складні суспільні ієрархії.

Аналогічні тенденції можна простежити й у черняхівській культурі, однак вони мали свої особливості. Конструкції черняхівських будинків були більш спрощеними, що пояснюється адаптацією до природних умов регіону, таких як клімат і доступність матеріалів, а також до соціально-економічних реалій, які

---

¹ Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья...336 с.

нівелювали потребу в масштабнішому виразі даної архітектурної форми. Це спрощення, однак, не применшує значення цих споруд у житті спільнот, оскільки вони забезпечували комфорт, зручність і відповідають локальним традиціям господарювання.

Типологічні дослідження, зокрема роботи Х.-Й. Нюссе, надають можливість детально класифікувати довгі будинки за конструктивними особливостями, що дозволяє глибше зрозуміти їхню архітектурну та соціальну роль у різних культурах¹. Виділення однефних, двонефних, тринефних та комбінованих споруд демонструє широку варіативність архітектурних рішень, що відображали адаптацію до природних умов, ресурсів, соціальної структури та способу життя спільнот.

Наявність таких різноманітних конструктивних типів свідчить про високий рівень організації спільнот. Це також може виступати показником соціальної диференціації, оскільки розміри, складність та функціональність будівель могли відображати статус їхніх власників або особливості окремих родин чи груп.

Висновки щодо зв'язків черняхівської культури з вельбарською та пшеворською культурами дозволяють глибше усвідомити процеси культурної взаємодії в період пізньої античності. Черняхівська культура, як складне явище, увібрала в себе елементи різних культурних традицій, зокрема тих, що характерні для її північно-західних сусідів. Цей синтез, підтверджений археологічними, матеріальними та обрядовими свідченнями, свідчить про активні контакти, які включали не лише культурний обмін, але й, ймовірно, торгівлю, переселення та військову співпрацю.

Особливу роль у цих процесах відіграли такі аспекти, як поховальний обряд, матеріальна культура та архітектура. Біритуалізм ґрунтових могильників,

---

¹ Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und ... 390 s.

запозичений із вельбарської культури, став важливою характеристикою черняхівської обрядової традиції. Матеріальна культура, зокрема ліпна кераміка, демонструє яскраві приклади впливів вельбарських і пшеворських традицій, що відображено в техніках виготовлення, орнаменталі та формі виробів. Архітектурні елементи, зокрема довгі будинки, свідчать про адаптацію північно-західних будівельних традицій до місцевих умов.

Поселення Лепесівка є важливим прикладом міжкультурної взаємодії, відображаючи перехідний характер черняхівської культури. Наявність тут архітектурних, поховальних та матеріальних особливостей, характерних для різних культурних традицій, підкреслює роль таких поселень як своєрідних «мостів» між регіонами та народами.

Довгі будинки черняхівської культури, попри їх спрощений характер, також демонструють зв'язок із північно-західними традиціями, хоч і зазнали адаптації до локальних природних та соціальних умов. Еволюція цих споруд, пов'язана з обмеженнями ресурсів, змінами в соціальній структурі та іншими чинниками, ілюструє багатовекторний характер архітектурного розвитку в цьому регіоні.

Поширення вельбарської та пшеворської кераміки на черняхівських поселеннях є ключовим маркером міжкультурних зв'язків. Це не лише свідчення активної торгівлі чи міграцій, але й доказ тривалого впливу північно-західних традицій на черняхівське населення. Аналіз таких знахідок дозволяє реконструювати маршрути культурного обміну та глибше зрозуміти процеси, які формували черняхівське середовище.

Загалом, зв'язок черняхівської культури з вельбарською та пшеворською є багатогранним явищем, що ілюструє складність культурної динаміки у Центральній та Східній Європі пізньої античності. Подальші дослідження цих зв'язків не лише поглиблять розуміння черняхівської культури, але й

сприятимуть ширшому аналізу процесів міжкультурної взаємодії в історичній перспективі.

Еволюція довгих будинків від Помор'я до території України відображає складний процес адаптації архітектурних традицій до змін природних, соціальних та економічних умов. Аналіз тенденцій у зменшенні площі та спрощенні конструктивної системи таких споруд свідчить про певну універсальність цього процесу, характерну для різних регіонів Європи, зокрема Швеції.

Серед головних чинників, які могли вплинути на зміну будівельної традиції, ключову роль відігравали ресурси. Обмежена доступність деревини, що була основним будівельним матеріалом, змушувала зменшувати розміри будівель і спрощувати їх конструктивну систему. Це рішення не лише знижувало витрати на спорудження, але й скорочувало кількість деревини, яка вживалася для опалення.

Етно-соціальні зміни також могли суттєво впливати на трансформацію довгих будинків. Зменшення чисельності родин або спрощення соціальної організації громад могло знижувати потребу в великих багатофункціональних будівлях. Прийшли групи населення, які принесли традицію довгих будинків до нових територій, могли складатися з невеликих спільнот, що позначилося на характері забудови.

Зміни в архітектурі, ймовірно, відображали динамічний зв'язок між економічними ресурсами, демографічними показниками та соціальною структурою громад. Попри це, необхідність залучення додаткових археологічних, етнографічних і соціологічних даних залишається важливою для глибшого розуміння цих процесів.

Загалом, трансформація довгих будинків демонструє гнучкість і адаптивність архітектурної традиції, що змінювалася під впливом

багатофакторного середовища. Подальше дослідження цих аспектів є важливим для реконструкції еволюції житлової архітектури та соціально-економічного життя в регіонах, де ця традиція поширювалася та видозмінювалася.

Довгі будинки черняхівської культури, унікально інтегруючи європейські будівельні традиції з місцевими особливостями, виступають важливим об'єктом для реконструкції культурних процесів пізньоримської доби. Вони вказують на масштабні міжрегіональні зв'язки, які сприяли формуванню культурного феномену черняхівської культури.

Подальші дослідження цих архітектурних об'єктів, спрямовані на розширення джерельної бази, вдосконалення методологій фіксації та міжрегіональний аналіз, відкривають нові перспективи для вивчення соціально-економічного укладу, культурної інтеграції та розвитку поселень черняхівської культури в контексті Барбарікуму.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Башкатов Ю. Ю. Типология жилищ славянской линии развития (по материалам I-V вв.н.э.) // Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов. Тула, 2008. С. 326-340.
2. Башкатов Ю.Ю. Генеза слов'янського житла за матеріалами першої половини I тис. н. е.// Від венедів до Русі. Старожитності I тис. н. е. на території України. Київ, 2014. С. 69-84.
3. Брайчевская А. Т., Брайчевский М. Ю. Раскопки в с. Леськи близ Черкас// Краткие сообщения Института археологии АН УССР. 1959. Вып. 8. С. 46-55.
4. Брайчевский М. Ю. Антський період в історії східних слов'ян// Археологія. 1952. Вип. 7. С. 21-42.
5. Воляник В. К. К вопросу о «больших домах» в черняховской культуре // Русь и славяне. Киев, 1980. С. 41-55.
6. Гудкова А. В. Лепная керамика ранней черняховской культуры// Stratum Plus. 2003-2004. 4. С. 383-396
7. Журко А. И. Жилые сооружения племен Черняховской культуры. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Киев, 1983.
8. Журко А. И. Памятники черняховской культуры в лесостепном Днепровском Левобережье// Российская археология. 1994. 4. С. 207-218.
9. Журко А. И. Типология и соотношение жилых сооружений племен черняховской культуры // Российская археология. 1994. № 2. С. 37-41.
10. Козак Д. Н. Поселення неврів, слов'ян та германців на Стирі. Київ, 2012. 264 с.
11. Козак Д. Н. Пшеворська і черняхівська культури у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі// Археологія. 1982. № 3. С. 31-48.

12. Козак Д. Н., Журко О. І. Поселення поблизу с. Велика Слобідка пізньоримського часу в Середньому Подністров'ї// Археологія. 1983. 43. 62-71
13. Козак Д.Н. Северо-западные элементы в Среднем Поднестровье// Позднейшие судьбы черняховской культуры. Тезисы конференции. Каменец-Подольский, 1981. С.20-22.
14. Кропоткин В. В. Могильник черняховского типа в с. Ризино Черкасской обл. (к вопросу о происхождении черняховской культуры)// *Slavia antiqua*. 1971. Т. 18. С. 197-205.
15. Магомедов Б. В. Наземные дерево-глиняные постройки черняховской культуры// Археологія і давня історія України: Збірник наукових праць. 2011. Вип. 5. С. 125-130.
16. Магомедов Б. В. Пам'ятки черняхівської культури Вінницької області. Київ: ІА НАН України, 2022. 146 с.
17. Магомедов Б. В. Тринефні споруди у черняхівському домобудуванні// Археологія. 1989. № 4. с. 102 - 110.
18. Магомедов Б. В. Черняховская культура. Проблема этноса. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. 290 с.
19. Магомедов Б. В., Гудим-Левкович А. Н. Черняховские поселения Шершни и Курники на Южном Буге// Древности Юго- запада СССР. Кишинёв, 1991. С. 84 -106.
20. Магомедов Б. В., Левада М. Е. Оружие черняховской культуры// Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Симферополь, 1996. Вып.5. С. 304-323, 558-556.
21. Махно Є. В. Кантемирівське поселення та могильник культури полів поховань// Археологічні пам'ятки УРСР. 1952. т. III. С. 231-241.
22. Махно Є. В. Поселення культури полів поховань на північно-західному правобережжі Дніпра// Археологічні пам'ятки УРСР. 1949. Т.1. С.153 - 176.

23. Милашевський О. С. Північно-західний компонент черняхівської культури (за матеріалами ліпного посуду): дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2017.
24. Милашевський О. С. Історія виокремлення північно-західного компоненту черняхівської культури на основі археологічних матеріалів // Археологічні дослідження Львівського університету. 2014. Вип. 18. С. 56-97.
25. Милашевський О. С. Ліпна кераміка вельбарських типів в черняхівській культурі // Оіум. 2014 г. № 4. С. 96-132.
26. Риер Я. Г. Аграрный мир Восточной и Центральной Европы в средние века (по археологическим данным). Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2000. 262 с.
27. Риер Я. Г. Археология средневековой европейской деревни: общие черты и региональные особенности. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2008. 112 с.
28. Рикман Э. А. К вопросу о «больших домах» на селищах черняховского типа // Советская этнография. 1962. 2. С. 121 – 138.
29. Рикман Э. А. Памятник эпохи Великого переселения народов (по раскопкам поселения и могильника черняховской культуры у села Будешты). Кишинев: Карта Молдовянескэ, 1967. 136 с.
30. Рикман Э. А. Поселение первых столетий нашей эры Собарь в Молдавии // Советская археология. 1970. № 2. С. 180-197.
31. Рикман Э. А. Поселение черняховской культуры Русяны // Археологические открытия в 1972 г. 1973. С. 415.
32. Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья: в первых веках нашей эры. Москва: Издательство «Наука», 1975. 336 с.
33. Рикман Э. А. Жилища Будештского селища (о домостроительстве в черняховскую эпоху) // Материалы и исследования по археологии СССР. 1960. 82. С. 303-327.

- 34.Рикман Э.А. Жилище племён черняховской культуры Днестровско-Прутского междуречья// Древнее жилище народов Восточной Европы. Москва, 1975. С. 50 - 87.
- 35.Рикман Э.А. Черняховское селище Делакеу (Молдавия)// Материалы и исследования по археологии СССР. 1967. № 139. С. 165-196.
- 36.Романова Г. А. Черняховские поселения у с. Артюховка// Проблемы археологии Сумщины. Сумы. 1989. С. 58-60.
- 37.Синицин М. С. Про суспільний розвиток осілого населення Дністро-Бузького Причорномор'я сарматського часу// Матеріали з археології Північного Причорномор'я. 1960. Вип. 3. С. 101-112.
- 38.Смішко М. Ю. Дослідження пам'яток культури полів поховань в західних областях УРСР в 1947 р.// Археологічні пам'ятки УРСР. 1952. Т. 3. С. 337-379.
- 39.Смішко М. Ю. Селище доби полів поховань у Вікнинах Великих // Археологія. 1947. Т.1. С. 111 - 122.
- 40.Строцень Б. С. Дослідження поселення пізньоримського часу біля с. Кобилля на Тернопільщині у 1991-1993 роках// Europa Barbarica. Świerc wieku archeologii w Masłomęczu. Lublin, 2005. S. 453- 463.
- 41.Тимощук Б. А., Винокур И. С. Памятники черняховской культуры на Буковине// Материалы и исследования по археологии СССР. 1964. № 116. С. 186-195.
- 42.Тиханова М. А. Днестровско-Волынская экспедиция 1960-1961 гг.// Краткие сообщения Института археологии. 1964. Вып. 102. 1964. С. 48-56.
- 43.Тиханова М. А. К вопросу о связях Южной Скандинавии с Восточной Европой в первой половине I тысячелетия н. э.// Studia Archaeologica in memoriam Harri Moora. Tallinn, 1970. С. 202-206.
- 44.Тиханова М. А. О локальных вариантах черняховской культуры // Советская археология. 1957. № 4. С. 168-194.
- 45.Тиханова М. А. Раскопки на поселении III— IV вв. у с. Лепесовка в 1957— 1959 гг.// Советская археология. 1963. № 2. С.178 - 191.

- 46.Щербакова Т. А., Чеботаренко Г. Ф. Усадьба на поселении первых веков н.э. у с. Будешти// Археологические исследования в Молдавии: 1973 г. Кишинев: Штиинца, 1974. С. 93-103.
- 47.Щукин М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005. 576 с.
- 48.Andrzejowski J. The Przeworsk Culture. A Brief Story (for the Foreigners)// Worlds Apart? Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age/ U. Lund Hansen, A. Bitner-Wróblewska. København-Warszawa: Det kongelige Nordiske Oldskriftselskas. Pánstwowe Muzeum Archeologiczne, 2010. P. 1-52.
- 49.Cieśliński A. The society of Wielbark culture, AD 1–300// The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the Early Middle Ages. 500BC–500AD. 2016. vol.4. P. 217-255.
- 50.Donat P. Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert: archäologische Beiträge zur Entwicklung und Struktur der bäuerlichen Siedlung. Berlin: Akademie Verlag, 1980. 255 s.
- 51.Hamerow H. Early Medieval Settlements: The Archaeology of Rural Communities in North-West Europe 400-900. Oxford: Oxford university press, 2002. 240 p.
- 52.Jadczykowa I. Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski// Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. 1981. 28. S. 109-248.
- 53.Jankuhn H. Einführung in die Siedlungsarchäologie. Berlin, New York: DeGruiter-Studienbuch, 1977. 202 S.
- 54.Michałowski A. Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich: z badań osadami okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich. Poznań: Wydawn. Poznańskie, 2003. 283 s.
- 55.Nielsen P. O. Late Neolithic and Early Bronze Age settlement archaeology in Denmark// Siedlungsarchäologie des Endneolithikums und der frühen. 11. Mitteldeutscher Archäologentag vom 18. bis 20. Oktober 2018 in Halle (Saale).

- Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle. 2019. 20/II. P. 895-914.
- 56.Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania magna// Berliner Archäologische Forschungen. 2014. Band 3. 390 s.
- 57.Piotrowska M., Kot K. Konstrukcja kultury przeworskiej, ze stanowiska Polesie 1, gm. Łyszkowice oraz długie domy słupowe ze stanowiska Mąkolice 15, gm. Głowno. Próba interpretacji społecznej// Sociální diference barbarů 70 komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011). Brno: Spisy archeologického Ústavu AV ČR Brno 44. 2014. S. 371-385.
- 58.Radig W. Frühformen der Hausentwicklung in Deutschland. Berlin, 1958. 212 s.
- 59.Schuster J. Długie domy na późnorzymskiej osadzie w Konarzewie koło Poznania. Przyczynek do badań nad budownictwem kultury przeworskiej w okresie rzymskim//, Z najdawniejszych dziejów. Zielona Góra, 2012. S. 427–460.
- 60.Schuster J. Dom to nie tylko dach i cztery ściany... O budownictwie w późnej starożytności w Europie Północnej i Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich// Wiadomości Archeologiczne. 2020. LXXI (71). S.3-159.
- 61.Schuster J. Herzsprung. Eine kaiserzeitliche bis völkerwanderungszeitliche Siedlung in der Uckermark// Berliner Archäologische Forschungen. 2004. t. 1. 339 S.
- 62.Schuster J. Pierwszy typ długich domów na obszarze kultury przeworskiej – typ Konotopa// Kultura przeworska. Procesy przemian i kontakty zewnętrzne / Przeworsk Culture. Transformation processes and external contacts, Łódź, 2019. S. 533–549.
- 63.Schuster J. Vom Pfosten zum Haus zum Gehöft – Die Aussagekraft von Siedlungsbefunden aus dem 1. bis 4. Jahrhundert n. Chr. zwischen Rhein und

- Weichsel// Germanen. Eine archäologische Bestandsaufnahme. Berlin-Bonn-Darmstadt, 2020. S. 84–101
- 64.Schuster J. Wohn- und Wohnstallhaus// Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. 2006. t. 34. S. 190-198.
- 65.Skowron J. Osady z okresu rzymskiego na Pomorzu, w południowej Skandynawii i Jutlandii. Studium porównawcze// Archaeologia Baltica. 1979. VI. S. 85–176.
- 66.Szczukin M. B. Zabytki wielbarskie a kultura czerniachowska // Problemy kultury wielbarskiej. Slupsk, 1981. S. 135-161.
- 67.Tesch S. Houses, Farmsteads, and Long-term Change: A Regional Study of Prehistoric Settlements in the Köpinge Area, in Scania, Southern Sweden. Uppsala, 1993. 232 p.
- 68.Tikhanova M., Shcheglova O., Shchukin M. The Structure of the Lepesovka Settlement// Die Sîntana de Mureş-Cernjachov-Kultur. Bonn, 1999. S. 91-99.
- 69.Trier B. Das Haus im Nordwesten der Germania libera// Veröffentlichungen der Altertumskommission für Westfalen. 1969. 4. 188 S.
- 70.Warneke D. Die Siedlungen auf dem Lütjenberg// Die germanischen und slawischen Siedlungen und das mittelalterliche Dorf von Tornow, Kr. Calau, Schritten zur Ur- und Frühgeschichte. 1973. t. 26. s. 109-176.
- 71.Zimmermann W. H. Die Siedlungen des 1. bis 6. Jahrhunderts nach Christus von Flögeln-Eekhöltjen, Niedersachsen: Die Bauformen und ihre Funktionen// Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet. 1992. 19. 360 S.
- 72.Zimmermann W. H. Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu Konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von den Nord- und Ostseeländern bis zu den Alpen// Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet. 1998. 25. S. 9–241.

ДОДАТОК А

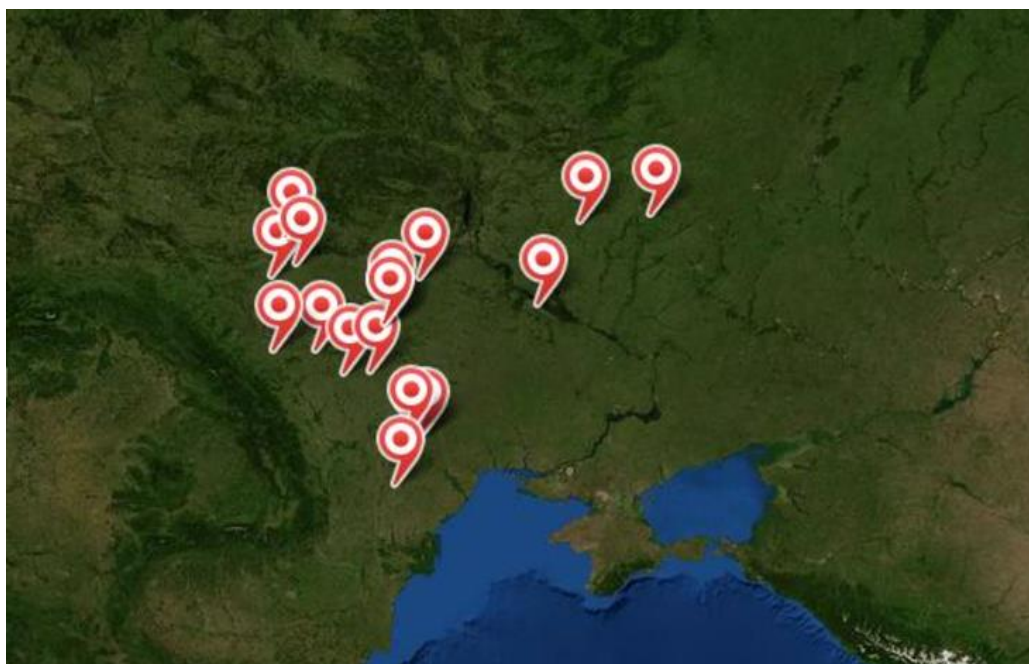

Рис. 1. Мапа поселень внесених до каталогу.

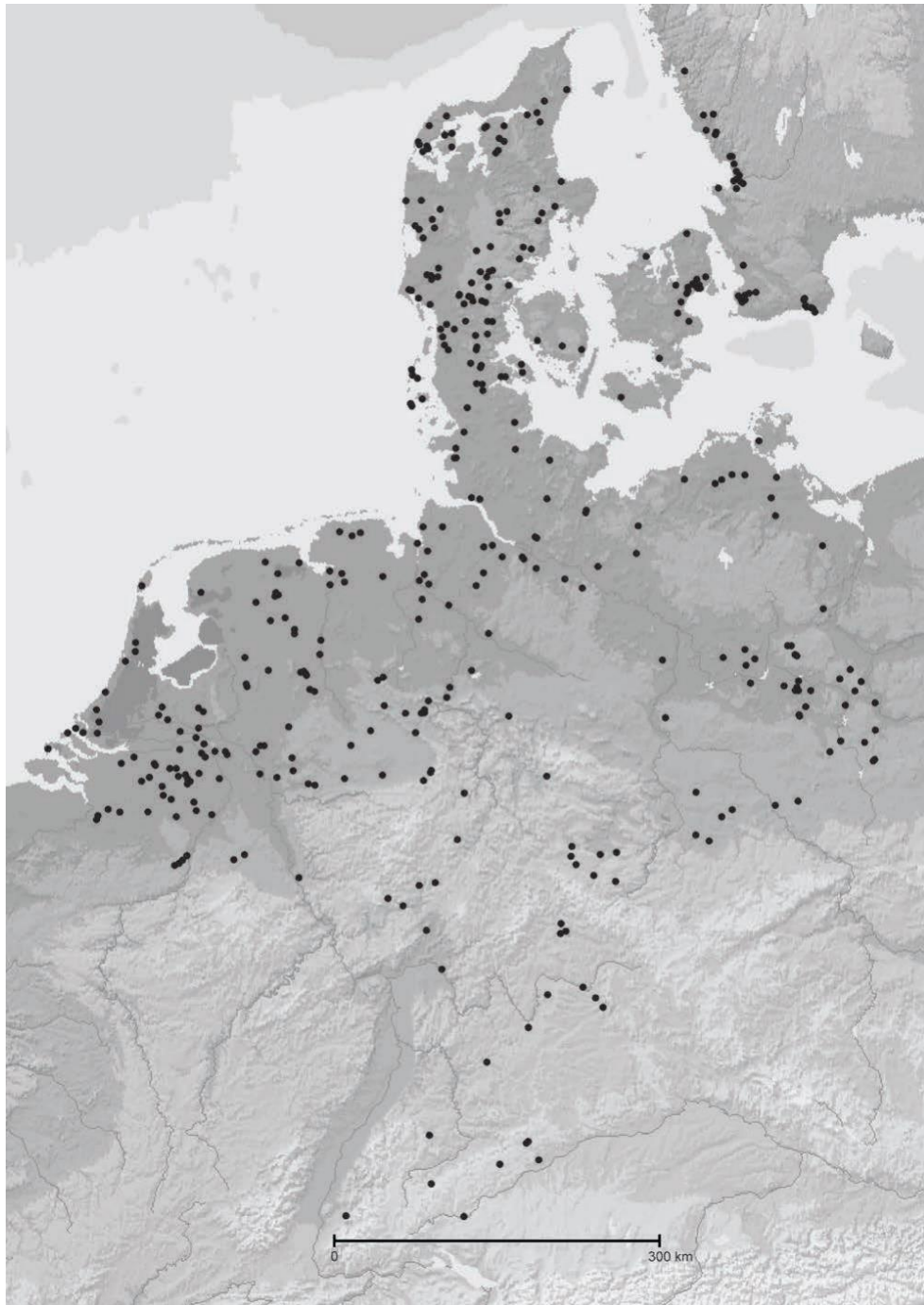

Рис. 2. Поширення довгих будинків на території північно-західної Європи.
(Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania magna//
Berliner Archäologische Forschungen. 2014. Band 3. S. 17.)

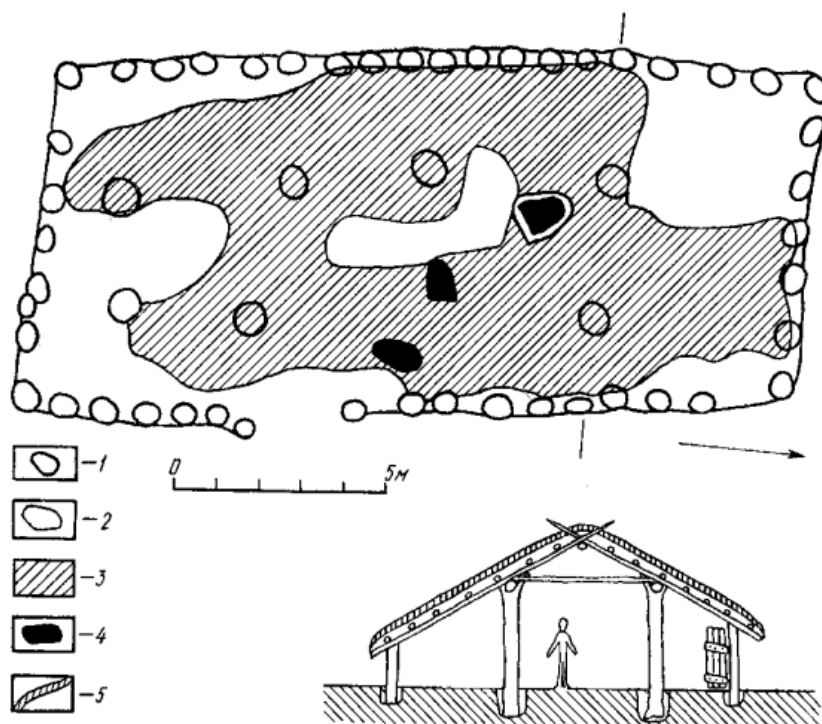

Рис. 1. Будешти. План та реконструкція будівлі 2. Умовні знаки: 1 – стовпові ями, 2 – інші ями, 3 – розвал обпаленої глиняної обмазки, 4 – вогнище, 5 – глиняна обмазка покрівалі.

Рис. 3. Житло № 2 з поселення Будешти. (Магомедов Б. В. Тринейні споруди у черняхівському домобудуванні// Археологія. 1989. № 4. С. 106.)

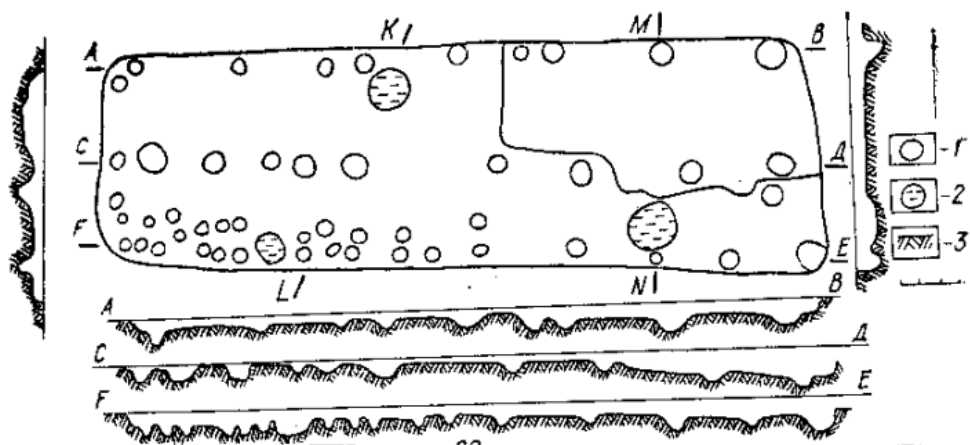

Рис. 4. Споруда №1 з поселення Велика Слобідка. 1 – ямки від дерев'яних опор; 2 – підвальні ями; 3 – материк. (Козак Д. Н., Журко О. І. Поселення поблизу с. Велика Слобідка пізньоримського часу в Середньому Подністров'ї// Археологія. 1983. 43. 62-71)

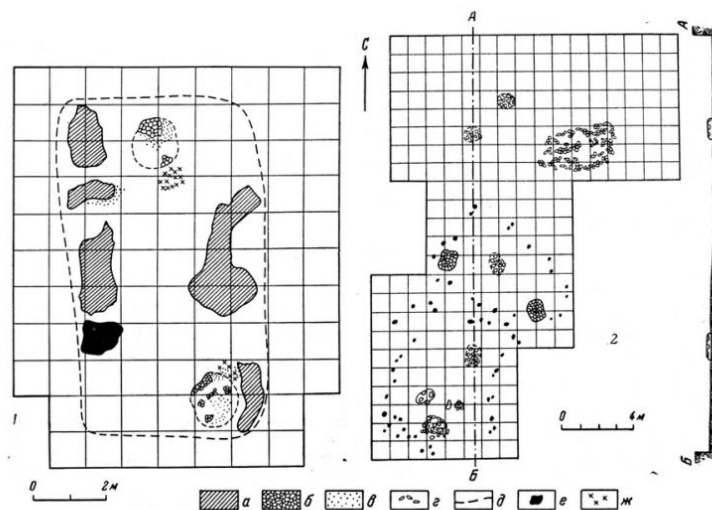

Рис. 2. Остатки жилищ на площади раскопов I и II в Киселеве.
 1 — план раскопа I с остатками жилища № 1; 2 — план и разрез раскопа II с остатками жилищ № 2 и 3.
 Условные обозначения: а — глиняная обмазка; б — остатки пола; в — углы; г — камни; д — предполагаемые контуры постройки; е — ямы; ж — кости животных

Рис. 5. План жител з поселення Киселів. (Тимощук Б. А., Винокур І. С. Памятники черняховської культури на Буковині// Матеріали і дослідження по археології СРСР. 1964. № 116. С. 188.)

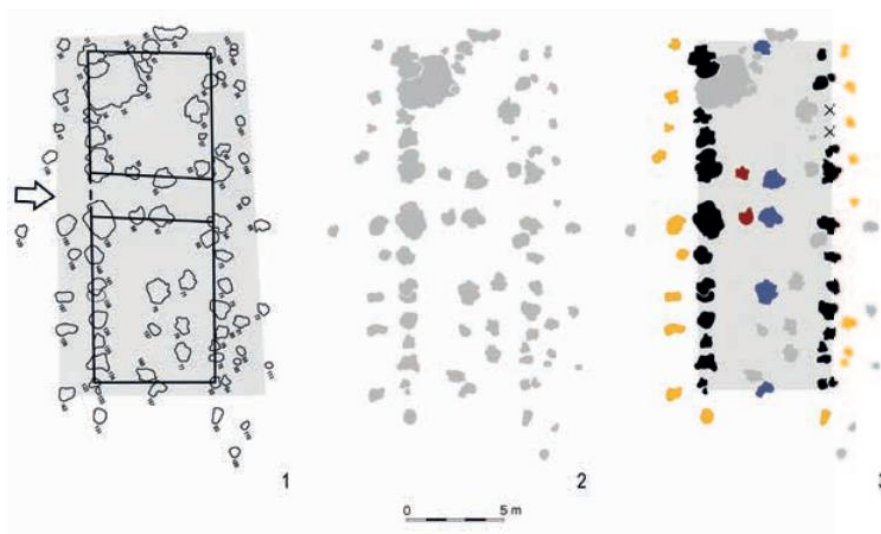

Рис. 6. Конотопа. Ділянка з довгим будинком. 1 — зі старим тлумаченням; 2 — без тлумачення; 3 — з новим тлумаченням (хрестики: додані стовпи). (Schuster J. Pierwszy typ długich domów na obszarze kultury przeworskiej — typ Konotopa// Kultura przeworska. Procesy przemian i kontakty zewnętrzne / Przeworsk Culture. Transformation processes and external contacts, Łódź, 2019. S. 541.)

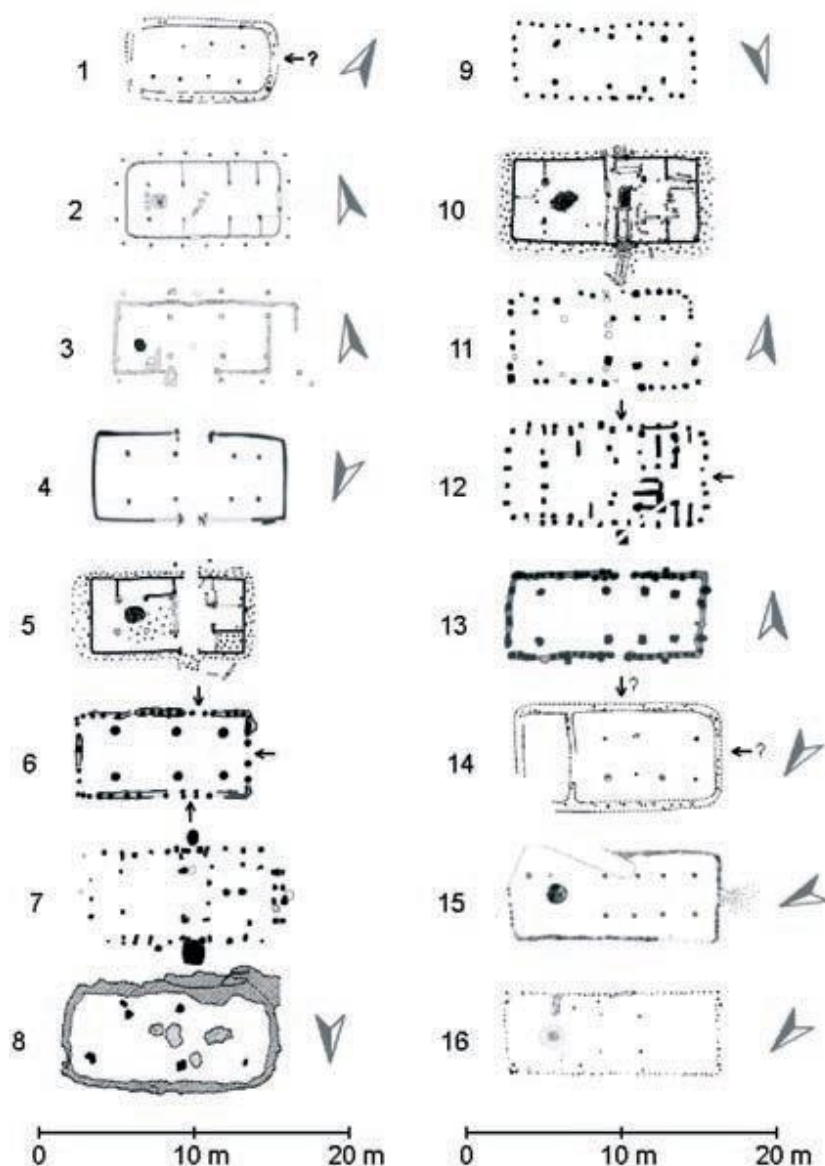

Рис. 7. Комплексы типа Kurzhaus: 1 Rijswijk; 2 Einswarden; 3 Westerholz; 4 Orvelte; 5 Feddersen Wierde; 6 Flögeln; 7 Wijster; 8 Buxtehude Daensen; 9 Mahlstedt; 10 Feddersen Wierde; 11 Bennekom; 12 Wijster; 13 Flögeln; 14 Wahlsdorf; 15 Boomborg; 16 Siemersdorf. (Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania magna// Berliner Archäologische Forschungen. 2014. Band 3. S. 104.)

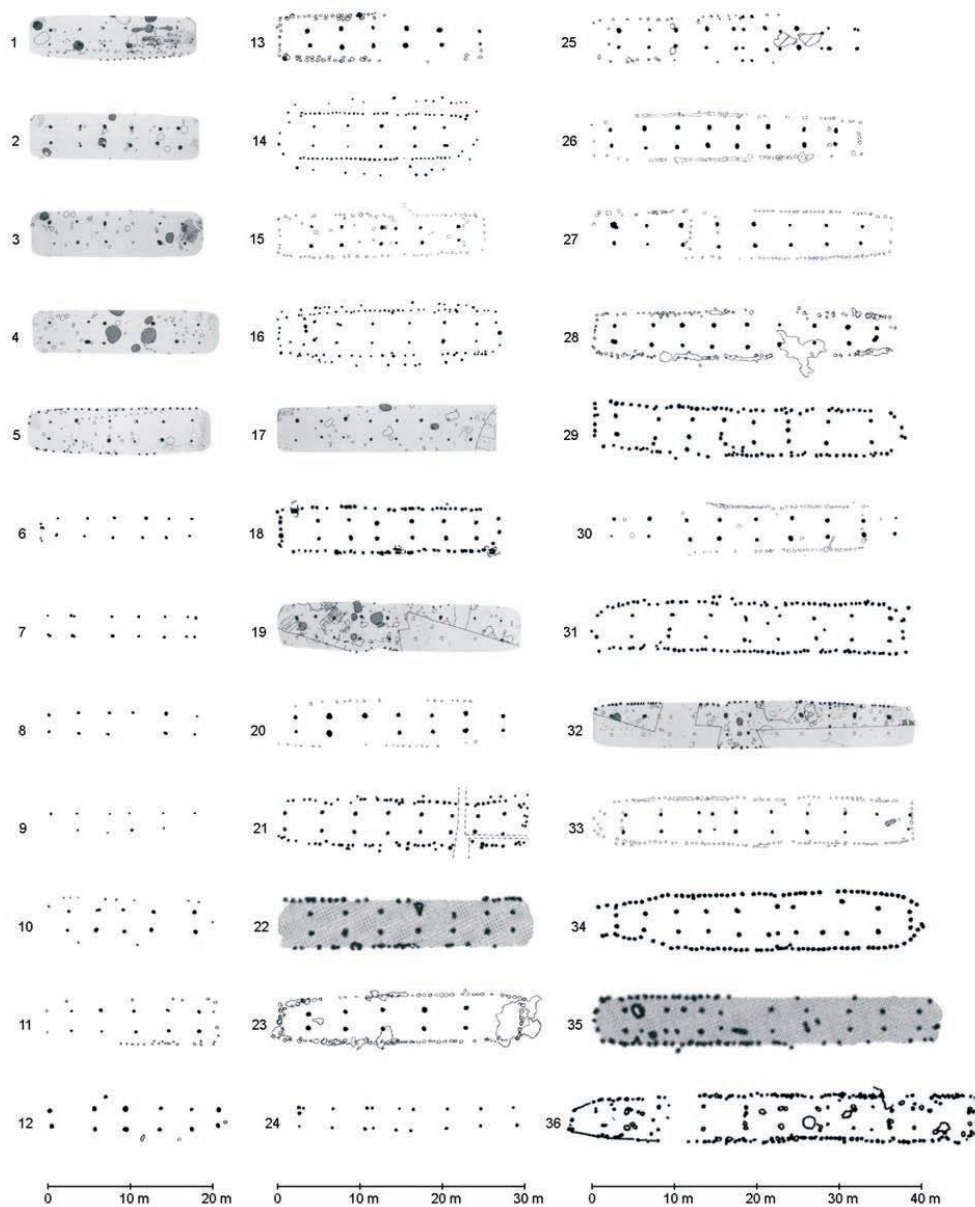

Рис. 8. Комплексы типу Toftanäs. 1 Lilla Köpinge (B2); 2 Lilla Köpinge (B4); 3–4 Lilla Köpinge (B3); 5 Lilla Köpinge (B2); 6–7 Vintrie 4B; 8 Lockarp 7A; 9 Fosie 9A; 10 Lockarp 7A; 11 Bageritomten; 12 Fosie IV; 13 Lockarp 7D; 14 Sunnanå 19A; 15 Lockarp 7B; 16 Sunnanå 19A; 17 Lilla Köpinge (B6); 18 Bronsdolken 19:1; 19 Köpinge (B26); 20 Lockarp 7H; 21 Annetorpsleden; 22 Hyllie; 23 Lockarp 7E; 24 Lockarp 7A; 25 Lockarp 7E; 26–27 Bageritomten; 28 Lockarp 7E; 29 Toftanäs; 30 Lockarp 7B; 31 Toftanäs; 32 Köpinge (B26); 33 Lockarp 7B; 34 Kärragård; 35 Hyllie; 36 Toftanäs. (Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania magna// Berliner Archäologische Forschungen. 2014. Band 3. S. 223.)

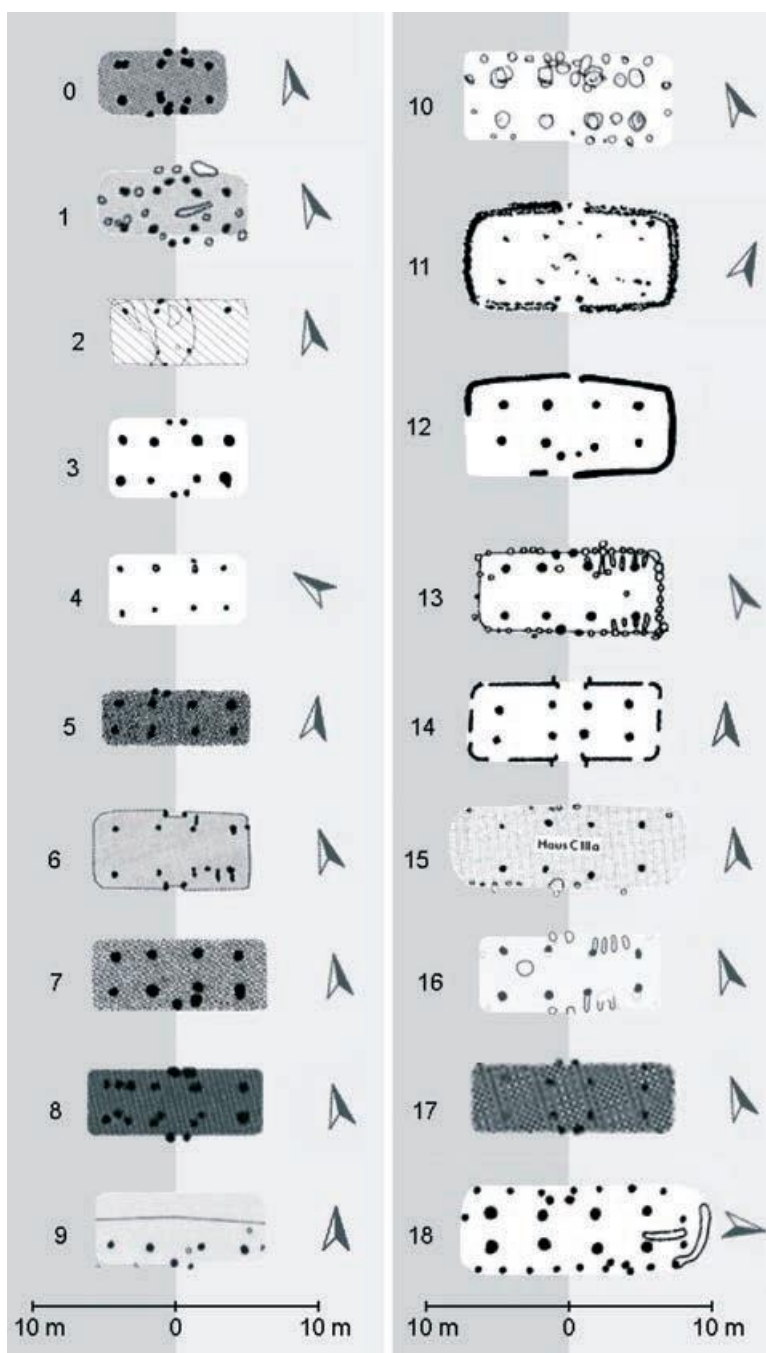

Рис. 9. Комплекси типу Hodde. 0 Plantagevej; 1 Fårupvej; 2 Sarup; 3 Vendehøj; 4 Sommerlyst; 5 Hammelev Nørremark; 6 Lyngsmose; 7 Stepping Mølle; 8 Hjøhøj; 9 Søndergård; 10 Dankirke; 11 Frederiksdalsvej; 12 Vendehøj; 13 Grønberg Skole; 14 Rugsted Lund; 15 Sig; 16 Hodde; 17 Galsted; 18 Stepping Mølle. (Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania magna// Berliner Archäologische Forschungen. 2014. Band 3. S. 139.)

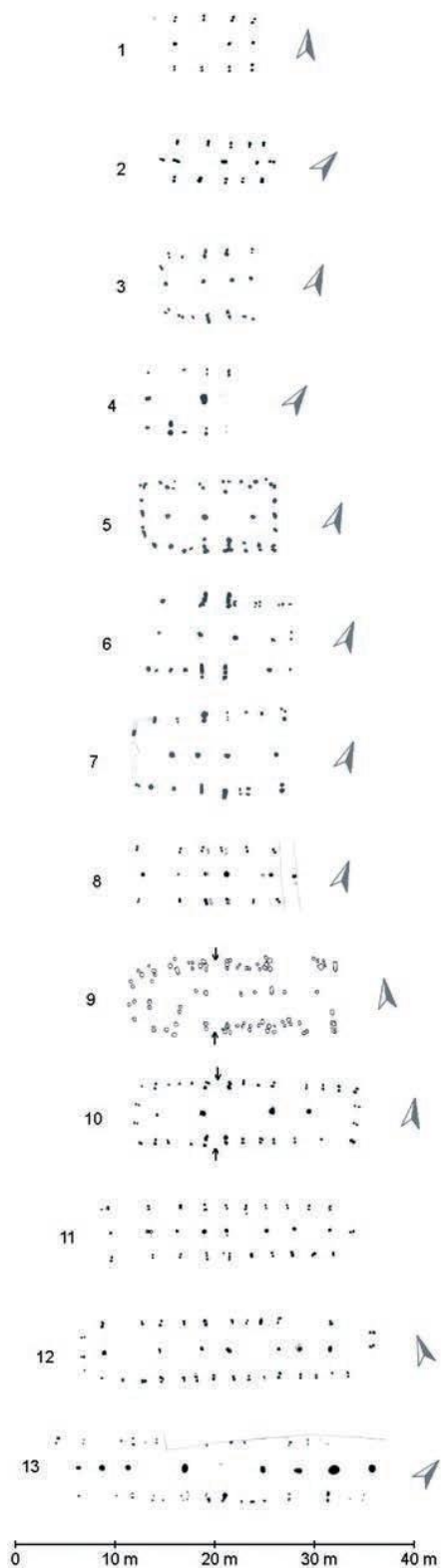

Рис. 10. Комплексы типа Oss 5. 1–2 Oss-Ussen; 3 Moergestel; 4 Lieshout; 5–7 – Moergestel; 8 Oss-Ussen; 9 Nordhorn; 10–13 Oss-Ussen. (Nüsse H.-J. Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania magna// Berliner Archäologische Forschungen. 2014. Band 3. S. 40.)

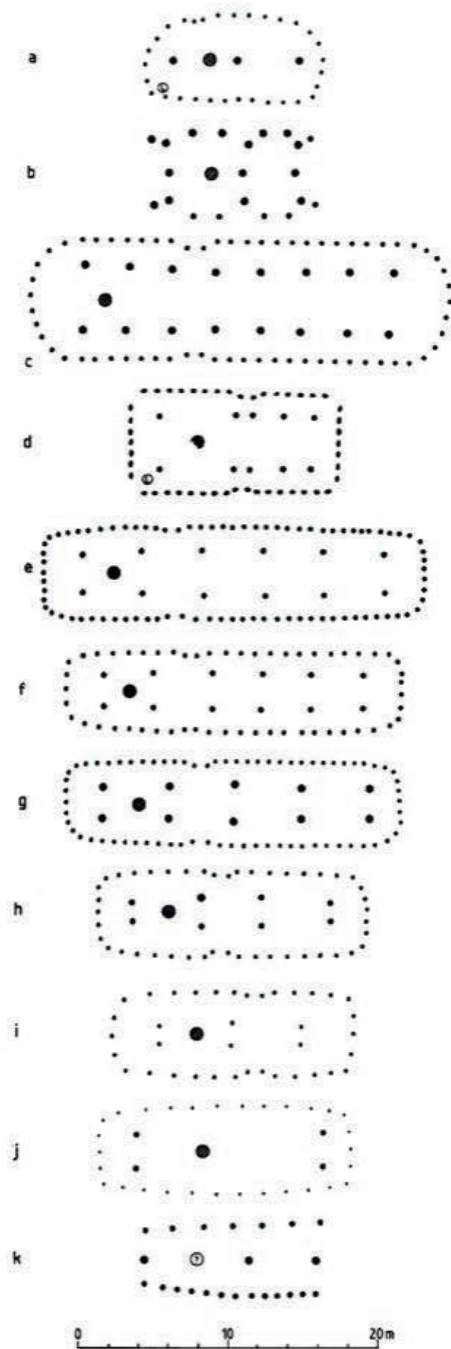

Рис. 11. Розвиток будинків регіону Кепінге: а - ранній неоліт; б — пізній неоліт; с - бронзовий вік II пер.; d - пер. (II)III–IV(V); е - доримська залізна доба I; f - доримський залізна доба II–III; g — ранньоримський час; h - пізньоримський час; і- епоха Великого переселення народів/Вендель; j - пізня епоха вікінгів; к – раннє середньовіччя. (Tesch S. Houses, Farmsteads, and Long-term Change: A Regional Study of Prehistoric Settlements in the Köpinge Area, in Scania, Southern Sweden. Uppsala, 1993. 232 p).

ДОДАТОК Б

Каталог довгих будинків на поселеннях черняхівської культури

Умовні позначення: I - № з/п; II – назва поселення; III – довжина у метрах; IV – ширина в метрах; V – орієнтація за сторонами світу; VI - опалювальна споруда: В – вогнище, П – піч, Г- горн; VII – знахідки з заповнення; VIII – господарські ями; IX – положення стовпових ям: С – стовпові ями знаходяться вздовж стін, Ц – стовпові ями знаходяться вздовж центральної осі житла, ДЦ – вздовж житла знаходиться два ряди стовпових ям, СЦ – стовпові ями вздовж стін і центральної осі житла, СДЦ – два ряди стовпових ям вздовж житла, а також ями вздовж стін, Н – Стовпові ями не утворюють комплексу, П-перегородка між кімнатами.

I	II	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1.	Артюхівка	Житло	14,5	6,5	Північ-південь	В, В	Обмазка, зернотерка, гончарна та ліпна кераміка, грузила, спинка бронзової фібули, наконечник стріли	-	Н
2.	Будешти	Житло 1	11	6	Захід-схід	П	Обмазка, гончарна та ліпна кераміка, кістки тварин, глиняне ситце, прясла, грузила, свердло, глиняний тігель, точило, цвях, скляні буси, кістяний гребінь, фраг.	-	СЦ

							фібули, фраг. пряжки, фраг. амфори		
3.	Будешти	Житло 2	12	8	Пд. Зах.- Пн. Сх.	В, В	Обмазка, вапнякове каміння, цвяхи, жорна, точила, прясла, бронзова голка, буси, фраг. фібул, раковини, фраг. скляних кубків, ситце	-	Н
4.	Будешти	Житло 10	18	8	Північ- південь	В	Обмазка, гончарна та ліпна кераміка, прясла	-	СДЦ
5.	Велика Слобідка	Господарська споруда 1	14,8	4,8	Захід-схід	-	Гончарна і ліпна кераміка, фраг. залізної коси, точило, кістки тварин, фраг. амфор, фраг червонолакової посудини	++	СЦ
6.	Великий Бобрик	Житло 4	-	-	Північ- Південь	В	Гончарна та ліпна кераміка, пряжка	-	-
7.	Великий Бобрик	Житло 5	-	-	Північ- Південь	В	Гончарна та ліпна кераміка	-	-
8.	Вікнини Великі	Хата II	11,5	8	Захід-схід	В	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка, кістки тварин, глиняні та скляне прясло	+	Н

9.	Вінниця-Вишенька 1	Житло 1	19	9,5	Захід-схід	-	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка, наконечник дротика	-	Н
10	Делакеу	Житло 2	12	8	Захід-схід	П, В	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка, прясла, точила, бронзова фібула, наконечник стріли, фраг. рога, бронзова булавка	-	-
11	Делакеу	Житло 7	10	6	Захід-схід	В, В	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка, фраг. скла, грузило, прясла, точило, зал. пряжка, кістяний ковзан	-	Н
12	Загайкани	Житло 3	15,2	6	Захід-схід	В, В	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка, прясла, фраг. жорна, фраг. леміша	+	С
13	Киселів	Житло 2	8,4	6,2	Пд. Зах.-Пн. Сх.	В	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка, лоцило	-	СП
14	Кобилля	Житло 3	10	5	Пд. Зах.-Пн. Сх.	В	Гончарна та ліпна кераміка, прясла, спинка зал. фібули, зал. пряжка, денарій Траяна	-	-
15	Комрат I	Житло 5	104 м		Захід-схід	В	Побутові	-	-

16	Комрат I	Житло 6	96 м		Пд. Зах.- Пн. Сх.	В	Побутові	-	-
17	Костянець	Споруда 2	14	?	Захід-схід	П	Гончарна та ліпна кераміка, денце амфори, кістяна підвіска, зал. ключ, бронзовий дріт	-	-
18	Курники	Житло 1	13	7	Пд. Зах.- Пн. Сх.	В, В	Гончарна та ліпна кераміка, руків'я щита	-	ДЦ
19	Лепесівка	Житло, розкоп 1	15,5	8	Захід-схід	В, В, В, В	Гончарна та ліпна кераміка, чаші, «хлібці»	-	-
20	Лепесівка	Житло 1	12,5	6	Пд. Зах.- Пн. Сх.	В, П	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка, зал. шлак, кіст. голка, грузила, кіст. гребінь,	-	Н
21	Лепесівка	Житло 2	11,5	6	Пд. Зах.- Пн. Сх.	В, Г	Обмазка	-	-
22	Лепесівка	Житло 3	15,2	7,8	Пд. Зах.- Пн. Сх.	В,В	Гончарна та ліпна кераміка,	-	-
23	Лепесівка	Житло 4	15,8	6,8	Пд. Зах.- Пн. Сх.	Г,Г,Г,Г	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка, грузила	-	-

24	Леськи	Великий житловий будинок	9,5	6	Північ-Південь	П	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка	-	СП
25	Леськи	Житловий будинок другої садиби	10	4	Північ-Південь	П,П	Гончарна та ліпна кераміка	-	Н
26	Русяни	Житло 1	16	9	Пн. Зах.-Пд. Сх.	В, В	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка	-	СДЦ
27	Русяни	Житло 2	70 м. кв.		Пн. Зах.-Пд. Сх.	-	Гончарна та ліпна кераміка, обмазка	++	СЦП
28	Собар	Житло 1	16	10	Захід-схід	В, В, В	Гончарна та ліпна кераміка, фраг. зал. ножа, фраг. леміша, фраг. амфори	+++	СЦ
29	Собар	Житло 2	12	9	Захід-схід	В, В	Гончарна та ліпна кераміка, ключ, світильник, фраг. амфори, фраг. удил, ніж, фраг. скляного кубка	-	СДЦ
30	Шершні	Житло 2	9,3	6,7	Захід-схід	В	Гончарна та ліпна кераміка, фраг. жорен, зал. шлак	-	ДЦ

31	Ягнятин	Споруда 1	15	8	Пн. Зах.- Пд. Сх.	П	Гончарна та ліпна кераміка, грузила	-	-
32	Ягнятин	Споруда 3	15,7	6,6	Пн. Зах.- Пд. Сх.	П	Гончарна та ліпна кераміка, грузила	-	-